

Integrovaný operační program – zpracování rozboru udržitelného rozvoje území

Výstupy ze semináře pro žadatele k aktivitě 5.3 a) Podpora
při zavádění územně analytických podkladů (ÚAP) obcí a krajů

Přírodní pilíř v procesu pořizování územně analytických podkladů (ÚAP) / Vladimír Mackovič ■ Rozbor udržitelného rozvoje území v kontextu územního plánování a příklady pro hospodářský a sociální pilíř / Karel Maier ■ Sociální pilíř udržitelného rozvoje území – náměty ke zpracování dat / Jiří Jedlička

MINISTERSTVO PRO MÍSTNÍ ROZVOJ 2008

ÚSTAV ÚZEMNÍHO ROZVOJE 2008

OBSAH

■ Předmluva / Eva Fialová	2
■ Přírodní pilíř v procesu pořizování územně analytických podkladů (ÚAP) / Vladimír Mackovič.....	3
■ Rozbor udržitelného rozvoje území v kontextu územního plánování a příklady pro hospodářský a sociální pilíř / Karel Maier	12
■ Sociální pilíř udržitelného rozvoje území – náměty ke zpracování dat / Jiří Jedlička.....	23

Předmluva

Ministerstvo pro místní rozvoj uspořádalo semináře pro žadatele a příjemce v oblasti intervence 5.3 Modernizace a rozvoj systémů tvorby územních politik Integrovaného operačního programu (IOP) zaměřené na podporu při zavádění územně analytických podkladů (ÚAP) obcí (na úrovni obcí s rozšířenou působností) a krajů a na podporu tvorby a aktualizace územních plánů obcí s ohledem na udržitelný rozvoj území.

Semináře proběhly

- dne 10. 9. v Praze a 18. 9. v Brně k aktivitě 5.3a) zaměřené na územně analytické podklady,
- dne 12. 9. v Praze a 19. 9. v Brně pro žadatele a příjemce k aktivitě 5.3b) zaměřené na podporu tvorby územních plánů.

Semináře byly rozděleny do tří bloků. První blok byl zaměřen na informování žadatelů a příjemců o Integrovaném operačním programu, oblasti intervence 5.3, podporovaných aktivitách, vyhlášených výzvách a příručkách pro žadatele a příjemce. Druhý blok byl věnován problematice pořizování územně analytických podkladů a územních plánů. Třetí blok byl zajištěn ve spolupráci s pracovníky Centra pro regionální rozvoj, které je zprostředkujícím subjektem pro oblast intervence 5.3 IOP, a byl věnován nejčastějším chybám v projektovém řízení (např. při vyplňování žádosti, realizaci projektu, zadáváním řízení, finančním řízení a zajištění udržitelnosti projektu).

Pro seminář věnovaný aktivitě 5.3a) Podpora při zavádění územně analytických podkladů) obcí (v úrovni ORP) a krajů byli osloveni externí experti, kteří zpracovali pro potřeby žadatelů a pří-

jemců (úřadů územního plánování a krajů) nejen prezentace pro seminář, ale také **odborné texty k problematice Rozboru udržitelného rozvoje území**, nedílné součásti ÚAP, které Vám přinášíme v této příloze.

Ing. Vladimír Mackovič zpracoval téma územních podmínek pro příznivé životní prostředí, charakterizoval rámcový obsah jednotlivých tematických oblastí a jejich zaměření při zpracování ÚAP.

Prof. Ing. arch. Karel Maier, CSc. se v rámci svého příspěvku k územním podmínkám pro hospodářský rozvoj zaměřil na vazby v území vyvolané nabídkou pracovních příležitostí v závislosti na dopravní infrastruktuře.

RNDr. Jiří Jedlička, který se věnoval územním podmínkám pro soudržnost obyvatel území, měl za úkol zpracovat doporučení pro zpracování dat tzv. „sociálního pilíře“ rozboru, takže se ve svém příspěvku zabýval daty dostupnými na webových stránkách Českého statistického úřadu, jejich použitím ve SWOT analýze, interpretaci a srovnáním s vyššími územními celky.

Více informací o programu a prezentace ze seminářů naleznete na

<http://www.uur.cz/default.asp?ID=3139>.

Pořádání těchto seminářů bylo hrazeno z technické pomoci IOP.

Více informací o Integrovaném operačním programu naleznete na

www.strukturalni-fondy.cz/iop.

*Ing. Eva Fialová
Odbor územního plánování MMR*

Přírodní pilíř v procesu pořizování územně analytických podkladů (ÚAP)

Základní pojmy

Přírodní pilíř – v procesu územního plánování tento pojem blíže určuje vyhláška č. 500/2006 Sb., v § 4 odst. (1) písmeno b) bod 1. Rozbor udržitelného území má být vyhodnocen v tematickém členění zejména v následujících oblastech:

- horninové prostředí a geologie
- vodní režim území
- hygiena životního prostředí
- ochrana přírody a krajiny
- zemědělský půdní fond
- pozemky určené k plnění funkcí lesa

Další tematické oblasti, uvedené ve vyhlášce, se již týkají zbývajících dvou pilířů udržitelného rozvoje. Do přírodního pilíře jsou zahrnuty profese, které se ve větší či menší míře podílejí na zpracování územně plánovacích dokumentací. V současné době se jedná zejména o ochranu přírody a krajiny. Vymezení ÚSES v ÚPD má řešit osoba s příslušným oprávněním. V případě, že je potřeba posoudit koncepci ÚPD z hlediska jejího vlivu na životní prostředí, musí být angažován specialista s oprávněním na EIA. Při zpracování územního plánu jsou však zbývajících tematické oblasti přírodního pilíře obvykle suplovány jiným specialistou, nebo si příslušnou kapitolu zpracuje urbanista sám.

Při pořizování ÚAP je přínosem, pokud části týkající se popisu a vyhodnocení stavu tematické oblasti a rozboru udržitelného rozvoje, zpracovávají příslušní specialisté. Složitější situace nastává, pokud nemají praktické zkušenosti s územně plánovací projekcí. V tom případě se zvýší nároky na koordinaci a řízení úkolu. Z hlediska kvality konečného výstupu je však tato varianta příznivější ve srovnání s možností, že jednotlivé oblasti

vyhodnocují laici v posuzovaném tématu. Existuje totiž riziko, že laik, i když bude mít odborné podklady a prameny, nemusí z nich pro posuzované území extrahovat to podstatné, charakteristické.

Územně analytické podklady – pojem vymezuje § 26 odst. 2 stavebního zákona. Územně analytické podklady mají obsahovat:¹⁾

- zjištění a vyhodnocení stavu a vývoje území
- zjištění hodnot území
- omezení změn v území z důvodů ochrany veřejných zájmů²⁾, které vyplývají z
 - právních předpisů
 - ze zvláštních právních předpisů
 - vlastností území
- zjištění záměrů na provedení změn v území
- vyhodnocení udržitelného rozvoje území
- určení problémů k řešení v územně plánovacích dokumentacích

Podrobnější charakteristiku územně analytických podkladů stanovuje vyhláška č. 500/2006 Sb., v paragrafech 4 a 5.

Rámcová charakteristika pracovního postupu

V úvodu této kapitoly je nutné uvést podstatnou okolnost. Zpracování ÚAP lze rámcově rozdělit na dvě skupiny činností. Jedna představuje tvorbu databáze, do které se ukládají údaje o území a s tím související činnosti. Tuto část prací by měl koordinovat a řídit specialista na GIS. Druhou skupinu prací tvoří činnosti související s analýzou dat, tvorbou výkresů, posuzováním vyváženosti apod. Tyto činnosti by měl koordinovat a řídit urbanista

1) Další součástí ÚAP - vyhodnocení vyváženosti vztahu územních podmínek pro příznivé životní prostředí, pro hospodářský rozvoj a pro soudržnost společenství obyvatel území - je obsahem jiného příspěvku.

2) Limity využití území.

nebo jiný specialista s praxí v územním plánování. Pokud tomu tak není, kvalita obou výstupů nemůže být vyrovnaná.

Společné atributy přírodního pilíře

Ke společným znakům jednotlivých oblastí přírodního pilíře lze zařadit následující charakteristiky:

- **Přírozené hranice** tematických oblastí se vzájemně a ani se správním členěním území neshodují (*jedná se například o povodí, hydrogeologické rajóny, bioregiony a biochory, přírodní lesní oblasti, klimatické regiony vymezené pro charakteristiku zemědělských půd, poměry určující rozptylové poměry apod.*). Pokud má být provedena charakteristika stavu a vývoje jednotlivých tematických oblastí v posuzovaném území, musejí být obvykle analyzovány na větším plošném rozsahu, než představuje **správní území** ORP.
- Pro většinu tematických oblastí jsou zpracovávány **resortní dokumenty** (*jedná se například o výstupy z plánování v oblasti vod, lesního plánování, krajské surovinové politiky, plány péče o zvláště chráněná území apod.*).
- Resortní materiály jsou zpracovávány **k rozdílným časovým horizontům**, pro území **různého vymezení**. Jejich obsah nelze jednoduše „mechanicky překloupat“ do ÚAP.
- Práce na územně analytických podkladech **nemohou suplovat**, doplňovat či prohlubovat resortní plánování nebo jejich odborné podklady³⁾. ÚAP mají z těchto dokumentů čerpat související informace, údaje a zejména odvodit z nich očekávaný trend dalšího vývoje příslušné tematické oblasti v posuzovaném území.
- Analýzy tematických oblastí se musejí soustředit na **hledání „přechodových modulů“**⁴⁾ mezi danou tematickou oblastí a územním plánováním. Dále je nutné prověřovat vazby⁵⁾ mezi všemi posuzovanými tematickými oblastmi, které jsou zahrnuty do rozboru udržitelného rozvoje.

Osnova pracovního postupu

V další kapitole jsou uvedeny základní body postupu zpracování tematických oblastí v rámci pořízení územně analytických podkladů. Cílem této osnovy je rámcově sjednotit formu a zaměření pracovních výstupů jednotlivých specialistů. Osnova vychází z činností uvedených ve vyhlášce č. 500/2006 Sb.

1. Vypracování podkladů pro rozbor udržitelného rozvoje území

1.1. Zjištění stavu a vývoje tematické oblasti v posuzovaném území

Komentář:

Tento bod představuje největší „volný“ prostor pro specialistu. Na základě svého uvážení zvolí jeho „vnitřní“ obsahové členění.

Bod by měl obsahovat takové informace, z kterých by bylo možné čerpat tvrzení do dále uvedených bodů. Tato tvrzení by měla být z tohoto bodu jednoznačně zřejmá, či by měla být v tomto bodě objasněna.

V tomto bodě osnovy se nemá jednat o ryze odborné (profesní) formulace a tvrzení srozumitelná jen specialistům příslušného oboru. Naopak s ÚAP, tedy i s tímto bodem, bude pracovat z hlediska dané profese laická veřejnost (projektanti jiných profesí, dotčené orgány, orgány státní a obecní správy, dotčení vlastníci apod.). Ta by měla pochopit tvrzení a závěry, které z vyhodnocení té které tematické oblasti vyplynou.

Základní charakteristika tematických oblastí se stane součástí ÚAP. V jednotlivých územních plánech bude potom stačit citace či odvolání na ÚAP. Dále by mělo být z textu zřejmé, které informace jsou v čase relativně stabilní a které údaje bude nutné při aktualizaci ÚAP prověřovat.

1.2. Uvedení zvýšených hodnot tematické oblasti v posuzovaném území

Komentář:

Územní plánování v pojetí současného stavebního zákona mimo jiné posuzuje záměry na změnu využití území. Ke spektru kritérií pro posuzování záměrů na změny využití území patří hodnoty území. Cílem tohoto bodu je jednak zrekapitulovat hod-

3) Například při ÚAP se v rámci vodního režimu nemohou zpracovávat protipovodňové plány obcí. Ale pokud jsou zpracovány, měly by být využity například při sestavování výkresu limitů.

4) Zjednodušeně lze tuto činnost označit jako hledání územních průmětů vyplývajících z resortních materiálů.

5) Jako příklady lze uvést profily vhodné pro realizaci vodních nádrží představující zvýšenou hodnotu, silnou stránku či příležitost pro vodní režim území, na druhé straně však mohou znamenat riziko pro ochranu přírody či pro sociální pilíř v případě likvidace stávajícího osídlení.

noty dané tematické oblasti vyjádřené správními rozhodnutími, jednak specifikovat, vymezit a zdůvodnit případné další hodnoty dané tematické oblasti v posuzovaném území.

- 1.3. Uvedení limitů tematické oblasti pro využití posuzovaného území

Komentář:

Limity by měly vymezovat v území prostory či plochy, na kterých by nemělo dojít ke změně stávajícího využití území a/nebo jen za předem daných podmínek. V ÚAP mají proto význam zejména jevy, skutečnosti či vlastnosti, které mají průmět do území.

- 1.4. Zjištění záměrů tematické oblasti v posuzovaném území

Komentář:

Součástí územně analytických podkladů je vyhodnocení záměrů poskytovatelů údajů (pojem zjištění a vyhodnocení záměrů je uveden v §4 odst. 1 vyhlášky č. 500/2006 Sb.) směřovaných do posuzovaného území. Do hodnocení je nutné promítnout i záměry tematických oblastí. Cílem je tedy sběr informací o záměrech (zamýšlených činnostech), které má tematická oblast v řešeném území.

2. Rozbor udržitelného rozvoje tematické oblasti v řešeném území

SWOT analýza patří v posledních letech k často užívaným metodám. Její použití mívá často formální charakter. Pokud však je adekvátně⁶⁾ použita, představuje jakýsi „společný jmenovatel“ pro hodnocení a srovnávání různorodých tematických oblastí zahrnutých do jednotlivých pilířů udržitelného rozvoje.

- 2.1. Silné a slabé stránky tematické oblasti v řešeném území
- 2.2. Hrozby a příležitosti tematické oblasti s vazbou na řešené území

Komentář:

Formální přístup ke SWOT analýze se promítne do formálního charakteru celého úkolu. Analýza se proto musí soustředit na posuzované území (nepostačují jen všeobecně platné skutečnosti) a na záležitosti, které se mohou uplatnit v územně plánovacím procesu.

3. Význam (úloha, vazby) tematické oblasti pro vyváženost vztahu územních podmínek

- 3.1.1. pro příznivé životní prostředí v území
- 3.1.2. pro hospodářský rozvoj v území
- 3.1.3. pro soudržnost společenství obyvatel území

Komentář:

Vyváženosti se zabývá samostatný referát. Je však potřebné upozornit na vhodnost sledovat vzájemné vazby jednotlivých tematických oblastí již při jejich vlastním posuzování.

4. Problémy tematické oblasti řešitelné v územně plánovacích dokumentacích

Komentář:

Pro splnění tohoto bodu je u specialistů potřebná výše uvedená znalost principů územního plánování. Jedná se o jedno ze základních kritérií pro práci na územně analytických podkladech a o jeden z hlavních cílů. Záležitosti, které územně plánovací proces nemůže ovlivnit nebo řešit, mohou v ÚAP působit jako balast⁷⁾.

5. Výběr údajů o území, které se mají za tematickou oblast promítnout do jednotlivých výkresů

- 5.1.1. Výkres hodnot území
- 5.1.2. Výkres limitů využití území
- 5.1.3. Výkres záměrů na provedení změn v území
- 5.1.4. Výkres problémový

Komentář tematických oblastí

Horninové prostředí a geologie

Tematická oblast, o jejímž zařazení právě do přírodního pilíře lze polemizovat. Záleží totiž na „úhlu pohledu“. Geologické poměry logicky patří mezi přírodní podmínky. Nahromadění nerostu lze stále považovat za přírodní charakteristiku. Vymezení ložisek, dobývacích prostorů a provozování těžby však již souvisí s ekonomickým pilířem. Vytvořením pracovních příležitostí vznikají také vazby na sociální pilíř. Z uvedeného je zřejmé, že zařazení této tematické oblasti do rozboru udržitelného rozvoje má své opodstatnění.

K popisu stavu lze přistoupit různými způsoby. Jedna z možných variant je uvedena v další části textu:

6) Analýza musí zohlednit rozsah posuzovaného území, míru podrobnosti apod. Není účelné opakovat silné či slabé stránky z celostátní úrovně na krajské úrovni či dokonce na úrovni obce. Na každé úrovni lze specifikovat stránky odpovídající posuzovanému území.

7) Pokud tyto informace např. neplní funkci odůvodnění, vysvětlení.

- Horninové prostředí a geologie řešeného území jsou nejprve popsány z hlediska **regionální geologie** a stratigrafie. Geologické jednotky jsou uváděny v posloupnosti od nejstarších po nejmladší; u každého celku je uvedena stručná charakteristika.
- Pro snazší orientaci v souvislostech této tematické oblasti jsou geologickým jednotkám přiděleny indexy. Tyto indexy jsou v následujících kapitolách používány k přiřazení popisovaných problémů k příslušné geologické jednotce.
- V podkapitole věnované **ložiskovým poměrům** je nastíněn historický vývoj těžby a zpracování nerostných surovin od počátků těžebních aktivit po současnost. Dále je popsán aktuální stav těžebních aktivit a předpoklady jejich rozvoje v blízké budoucnosti.
- V podkapitole o **hydrogeologii** je horninové prostředí charakterizováno z hlediska režimu podzemních vod a možností zásobování pitnou vodou.
- Podkapitola věnovaná **inženýrsko-geologickým poměrům** popisuje jednotlivé typy hornin ve vztahu k zakládání budov a upozorňuje z tohoto hlediska na jejich rizika.

S ohledem na skutečnost, že v kapitole je použita řada odborných termínů, součástí textu je stručný výklad pojmů. Pro názornost je uvedena část „slovníčku“ z rozpracovaných ÚAP pro ORP Dvůr Králové (viz tab. 1).

Tato tematická oblast má na územní plánování zejména tyto vazby:

■ **ložiska nerostů**

Jejich případná těžba má řadu vazeb na všechny tři pilíře udržitelného rozvoje. Část z těchto vazeb je pozitivní (např. ekonomický přínos, tvorba pracovních příležitostí). Některé z nich představují územní střety (střet s ochranou půdního fondu, devastace stávajících biotopů, ovlivnění vodního režimu, negativní ovlivnění hygieny prostředí ve stávající obytné zástavbě).

Nevýhradní nerosty jsou součástí pozemku a při povolování jejich těžby má zásadní význam územní řízení⁸⁾.

■ **limity využití území**

Limity mohou vyplynout z geologické stavby území (např. sesuvná území, nevhodné podloží) anebo jsou důsledkem hornické činnosti (poddolovaná území). Jiný typ limitu využití území představuje „zaregistrování“ ložiska

alpínská orogeneze	Orogeneze (vrásnění) začínající v triasu, s mnoha fázemi (zejm. v terciéru).
antiklinála	Vrása, jejíž vrstvy nacházející se uvnitř vyklenutí ležely původně nejníže.
arkóza	Viz pískovec .
artéská pánev	V nadloží zvodnělých vrstev se nachází izolátor , podzemní voda má napjatou hladinu .
autun	Stupeň spodního permu .
baryt	Minerál – síran barnatý.
bazický	Magmatit bez křemene obsahující živec s převahou vápníku, pyroxen a olivín, případně amfibol a biotit, např. bazalt (čedič).
bituminózní	Obsahující bitumen (živice).
brakický	Poloslaný, vzniklý v mořích se sníženým obsahem solí.
brekie	Klastický sediment s významným obsahem ostrohranných zrn šterkové frakce (nad 2 mm).
břidlice	Klastický sediment složený hlavně ze zrn jílové a prachové frakce (do 0,06 mm), břidličnatě dělitelný (rozpadá se na tenké destičky).
cenoman	Stupeň svrchní křídý.
dacit	Vulkanit , nejčastěji světle šedý, se sklovitou základní hmotou a vyrostlicemi křemene, plagioklasu, biotitu, amfibolu a pyroxenu.
deluviální sedimenty	Svahové sedimenty , vznikající gravitačními pohyby zvětralin na svazích.
denudační relikt	Plošně málo rozsáhlý zbytek, zachovalý po snížení území následkem zvětrávání a odnosu.
diskordance	Vztah dvou horninových jednotek, mezi jejichž uložením došlo k přerušení sedimentace, případně i k erozi, nebo ke zvrásnění podložní jednotky.
dobývací prostor	Stanovuje se za účelem dobývání výhradního ložiska .
dolomit	Karbonátová sedimentární hornina, tvořená převážně minerálem dolomitem (uhličitán vápenato-hořečnatý).
droba	Viz pískovec .
eluvium	Nepřemístěná zvětralina, plynule přecházející do matečné horniny v podloží.
eoický sediment	Sediment přemístěný větrem.
fluorit	Minerál – fluorid vápenatý.

Tab. 1: Výňatek z výkladu pojmů k tematické oblasti Horninové prostředí a geologie z rozpracovaných ÚAP pro ORP Dvůr Králové

8) Rozhodnutí o změně využití území; zákon č. 183/2006 Sb. § 80, odstavec (2), písmeno b).

a příprava jeho těžby (např. chráněné ložiskové území, dobývací prostor).

Většina resortních konceptních materiálů (týká se i krajských surovinových koncepcí) má výhledové kapitoly obvykle do té míry obecné, že se obtížně hledají jejich územní průměty. Ty jsou pro územní plánování nezbytné.

Územní plánování totiž nemůže suplovat resortní koncepce a stanovovat surovinová kritéria pro rozhodování o potřebě těžby a její zdůvodňování. Přitom, s ohledem na komplexní charakter územního plánování, je žádoucí resortní záměry promítat do procesu pořízení územně plánovací dokumentace.

Na úrovni zpracování územně analytických podkladů proto není cílem rozhodnout, která ložiska se mohou těžit. ÚAP z hlediska veřejného zájmu shromáždí a vyhodnotí přínosy (např. ekonomické, nové pracovní příležitosti) a střety (devastace hodnotných biotopů, zábořování kvalitního půdního fondu, negativní vliv na vodní režim, negativní hygienické dopady na stávající obytnou zástavbu, blokáce rozšíření sídel apod.) případné těžby. Teprve při projednávání a schvalování zadání a vlastní územně plánovací dokumentace se rozhoduje o možnostech těžby v území řešeném ÚPD.

Vodní režim území

Vodní zákon přinesl mimo jiné nové instituty do oblasti plánování vod. Plány oblastí povodí, které mají z hlediska rozsahu řešeného území blíže než „Plány hlavních povodí“, budou poprvé schváleny v roce 2009 a potom v pravidelných intervalech aktualizovány. Do konce roku 2008 jsou projednávány a následně budou výsledky projednání promítnuty do řešení. Plány oblastí povodí mají obsahovat mimo jiné úkoly pro územní plánování. Příští aktualizace ÚAP tak bude již moci tyto úkoly promítnout do rozboru udržitelného rozvoje.

S ohledem na skutečnost, že součástí rozboru udržitelného rozvoje je také posuzování veřejné technické infrastruktury, tato tematická oblast se podrobněji nezabývá systémy zásobování vodou a čištěním odpadních vod.

- Posouzení stavu a vývoje vodního režimu v posuzovaném území by mělo především obsahovat přehledy:
 - Oblasti povodí, do kterých posuzované území spadá.

- Hydrogeologických rajónů, do kterých posuzované území spadá.
- Vodních útvarů, které mají vazbu na posuzované území v členění:

- i. Útvary povrchových vod
- ii. Útvary podzemních vod

- Z přípravných prací dotčených oblastí povodí jsou pro posuzované území významné zejména následující charakteristiky:

- všeobecné vodohospodářské charakteristiky území,
- zhodnocení dopadů lidské činnosti na stav povrchových a podzemních vod,
- ekonomické analýzy užívání vod,
- přehled významných problémů nakládání s vodami,
- přehled silně ovlivněných vodních útvarů,
- přehled zvláštních cílů ochrany vod.

- Veřejné zájmy budou komentovány v následujících základních směrech:

- Ochrana vod, složky životního prostředí, která je založena na:
 - ochraně a zlepšování stavu povrchových a podzemních vod a vodních ekosystémů,
 - ochraně ekologické stability krajiny.
- Ochrana před povodněmi a dalšími škodlivými účinky vod:
 - ochrana před povodněmi je založena na přijatelném povodňovém riziku. Vychází se mimo jiné z poznatků a výsledků získaných z vyhodnocení povodní 1997 až 2006.

- Pojem další škodlivé účinky zahrnuje ochranu před suchem a nadměrnou vodní erozí.

Udržitelné užívání vodních zdrojů a hospodaření s vodami pro zajištění požadavků na vodohospodářské služby (zejména zásobování pitnou vodou) představuje **předpoklad dalšího sociálního i ekonomického rozvoje** na úrovni lokální, regionální i státní. V posuzovaném území se to týká především výčtu možností rozvoje vodních zdrojů, limitů využívání vody a priorit pro zajištění vodohospodářských služeb. Hlavním principem je udržitelné hospodaření s povrchovými a podzemními vodami.

- Z Plánu hlavních povodí ČR a plánů dotčených oblastí povodí je nutno vybrat ty programy opatření⁹⁾, které mohou mít vazbu na posuzované území.
- V popisu stavu by se neměla dále opomenout klimatologie posuzovaného území z hlediska vyhodnocení vodních srážek (např. jejich

9) Tyto dokumenty včetně programů jsou podkladem pro výkon veřejné správy, zejména územního plánování.

množství a rozložení v čase a v území, pravděpodobnost přísušků, přívalových dešťů, míra rizika povodní po jarním tání apod.).

Tato tematická oblast má na územní plánování zejména tyto vazby:

- protipovodňová ochrana území,
- retence (zdržení) vody v území, kterou může ovlivnit urbanistická koncepce a uspořádání krajiny:
 - vhodnou strukturou půdního fondu, přírodními a technickými předěly, které zpomalí povrchový splach v povodí,
 - vymezením profilů vhodných pro vybudování vodních nádrží,
 - stanovením pravidel pro zdržení srážek v území, zejména zastavěném (technická opatření vyplývající z požadavků uvedených v územním rozhodnutí, poldry apod.),
- vymezení limitů pro změny využití území vyplývající z jeho zvýšených vodohospodářských hodnot (např. ochranná pásma, vodní zdroje, zranitelné oblasti, citlivé oblasti).

Stojí za zvážení, zda by neměly být mezi sledované jevy územně analytických podkladů zařazeny „protipovodňové plány obcí“. Lze z nich čerpat údaje do problémového výkresu.

Hygiena životního prostředí

Oblast životního prostředí specifikuje řada složkových zákonů a předpisů. K hygieně prostředí lze zařadit znečištění ovzduší, znečištění vod, hluk, odpady, geofaktory – radon, staré ekologické zátěže.

- Řešením urbanistické koncepce lze preventivně ovlivnit především **akustické poměry** v území. Jedná se zejména o trasování nových dopravních tras, které jsou liniovým zdrojem hluku. Dále rozmístění plošných zdrojů hluku, jako jsou například výrobní plochy a na druhé straně rozmístění obytných a dalších ploch, které mají být před hlukem ochráněny.
- Z hlediska vazeb na čistotu vod územní plánování navrhuje systém **čištění odpadních vod** a lokalizaci čistíren odpadních vod. Rozsah znečištění povrchových vod ovlivňuje jejich případné rekreační využití.
- **Znečištění ovzduší** má obecnější vazby na územní plánování. Urbanistickým řešením nelze přímo tento problém vyřešit (obvykle jsou nejvíce znečištěny sídelní aglomerace). Řešením znečištění ovzduší a jeho prevencí se zabývá příslušný zákon.

- **Odpady** se ze zákona zabývají zejména krajské a obecní koncepce odpadů. Na územní plánování mají vazbu, pokud z nich vyplývá například lokalizace zařízení pro odpadové hospodářství. Obdobně jako u znečištění ovzduší i v odpadovém hospodářství se problémy řeší u zdrojů znečištění.
- **Radon** a staré ekologické zátěže lze chápat jako určité limity využití území. Radonové nebezpečí lze většinou řešit technologií výstavby. U starých ekologických zátěží územně plánovací dokumentace navrhuje využití plochy po odstranění zátěže.

Ochrana přírody a krajiny

- Zásaditosti ochrany přírody a krajiny vystupují v procesu územního plánování zejména jako limity změn využití území, případně ovlivňují či regulují jeho způsob využití (velkoplošně chráněná území).
- Pořízení ÚAP představuje jedinečnou příležitost zkoordinovat vymezení územního systému ekologické stability mezi správními územími jednotlivých ÚPD. Průběžnými aktualizacemi bude tento systém kontinuální a v odpovídajících parametrech.
- Jednoznačnou lokalizaci by v ÚAP mohly získat památné stromy a registrované významné krajinné prvky jejich postupným zaměřením pomocí GPS lokalizace.
- Územní plánování může přispět k obecné ochraně přírody a krajiny. Jako nástroje lze využít nové instituty, které byly zařazeny do řešení územního plánu. Jedná se o uspořádání krajiny a vymezení celosídelního systému zeleně v zastavěném území a zastavitelných plochách. Jako podklady lze využít výsledky rozboru udržitelného rozvoje území.

Zemědělský půdní fond (ZPF)

Jde o další tematickou oblast, která má dlouhodobé vazby na územní plánování. Zejména se jedná o **ochranu** zemědělského půdního fondu. Při analýze ZPF se doporučuje sledovat následující skutečnosti:

- **Kvantitativní** charakteristiky ZPF – lze k tomu využít úhrnné hodnoty druhů pozemků. Po jednotlivých katastrálních územích jsou každoročně evidovány výměry jednotlivých druhů pozemků. Jednoduchými analýzami lze

diferencovat území z hlediska jejich zemědělského významu. Ten se zvyšuje s narůstajícím podílem ZPF. To lze chápat jako jedno z kritérií pro návrh uspořádání krajiny.

- **Kvalitativní** charakteristiky – pomocí bonitovaných půdně ekologických jednotek lze diferencovat kvalitu ZPF v posuzovaném území.
- Jedním z cílů je vymezit v území okrsky s vysokým podílem kvalitní zemědělské půdy, které představují zvýšenou hodnotu území vyplývající z komparativní přednosti daného ZPF.
- Další kritérium pro diferenciaci zemědělské půdy představuje její zvýšený mimoprodukční význam (pro vodní režim území, pro ochranu přírody a krajiny apod.). Potenciály zemědělské půdy lze analyzovat prostřednictvím BPEJ (potenciál pro zalesnění, zatravnění, rozliv vody v území apod.)
- Jednu z vazeb mezi vodním režimem území a zemědělským půdním fondem představuje jeho míra náchylnosti k vodní erozi. Tou se znehodnocuje ZPF, kvalita povrchových vod, zanášení vodních toků a vodních ploch.

Pozemky určené k plnění funkcí lesa

Lesní zákon specifikuje výstupy lesního plánování. Z nich lze čerpat charakteristiky lesa. Jedná se zejména o Oblastní plány rozvoje lesů (OPRL), z kterých lze využít základní charakteristiky lesa a případně výhledy pro návrhové období.

K základním charakteristikám lesa v ÚAP může patřit:

- Zastoupení přírodních lesních oblastí (PLO).
- Lesnatost – je dána poměrem lesní půdy k celkové rozloze území.
- Lesní vegetační stupně – vyjadřují vztahy mezi klimatem a biocenózou, v níž vedle kombinace rostlinných druhů (většinou málo výrazné) je rozhodující složení přirozené dřevinné složky (edifikátoru).
- Druhovú skladbu lesních porostů, kterou lze rozlišit na:
 - **Přirozenou** druhovou skladbu – byla rekonstruována jako skladba přirozených lesních společenstev. Ty by se v daných přírodních podmínkách vyvinuly za současného klimatu, kdyby člověk během historické doby nezasahoval do přírody.
 - **Cílovou** druhovou skladbu – představuje ekonomicky, biologicky i funkčně optimalizované zastoupení dřevin v mýtném věku porostu, které odpovídá přírodním podmínkám.

- **Současnou** druhovou skladbu – zachycuje aktuální stav druhové skladby lesních porostů. Převážnou měrou je odrazem hospodaření v lesích v minulosti.

Ústav pro hospodářskou úpravu lesů Brandýs nad Labem (ÚHÚL) je organizační složkou státu. Na základě dohody s Ministerstvem zemědělství a Ministerstvem pro místní rozvoj poskytuje odbornou podporu pro poskytování vybraných údajů ÚAP. Koncem září 2008 poskytne aktualizovaná a doplněná data týkající se:

- Lesů ochranných
- Lesů zvláštního určení
- Lesů hospodářských
- Stupňů přirozenosti lesních porostů

Všechny datové sady rozešle ÚHÚL výhradně krajským úřadům s předpokladem, že příslušná data budou následně předána na obce s rozšířenou působností.

Vazby na územní plánování:

- Kategorizace a funkční zaměření lesa
- Dopravní zpřístupnění lesa

Představují nejužší vazbu na územní plánování. Z hlediska funkčního zaměření se jedná zejména o lesy zvláštního určení, subkategorie příměstské a rekreační. S rekreačním využitím lesa souvisí dopravní zpřístupnění lesa.

Rekapitulace vybraných principů pro pořizování přírodního pilíře v ÚAP

- Angažování příslušných odborníků – specialistů.
- Celková koordinace urbanistou, nikoli specialistou na GIS.
- Zaměřit se na záležitosti, které mají vazbu na posuzované území.
- Soustředit se na záležitosti, které mají vazbu na územní plánování.
- Do obsahu i formy výstupu promítnout skutečnost, že bude probíhat pravidelná aktualizace.
- Navrhnout indikátory, které budou mít vazbu na doporučenou vyváženost.

*Ing. Vladimír Mackovič
U-24, s.r.o., Praha*

ÚAP – PŘÍKLADY ZDROJŮ DAT

Hygiena životního prostředí

Ovzduší

http://www.chmu.cz/uoco/oco_main.html

Sdělení Odboru ochrany ovzduší MŽP o hodnocení kvality ovzduší - vymezení oblastí se zhoršenou kvalitou ovzduší, na základě dat za rok 2006 (Věstník MŽP ČR, duben 2008, ročník XVIII

MŽP ČR <http://www.mzp.cz/AIS/web.nsf/pages/ovzdusi>

Stč. kraj <http://www.kr-stredocesky.cz/portal/odbory/zivotni-prostredi/koncepce-v-oblasti-zp/Program+sni%C5%BEov%C3%A1n%C3%AD+emis%C3%AD+a+Integrovan%C3%BD+program+zlep%C5%A1ov%C3%A1n%C3%AD+kvality+ovzdu%C5%A1%C3%AD/program-snizovani-emisi-a-integrovan-program-zlepsovani-kvality-ovzdusi-stredoceskeho-kraje.htm>

<http://www.kr-stredocesky.cz/portal/odbory/zivotni-prostredi/ochrana-ovzdusi/>

Odpady

Plán odpadového hospodářství (POH) ČR

[http://www.mzp.cz/AIS/web-pub.nsf/\\$pid/MZPJZFGV0QT2](http://www.mzp.cz/AIS/web-pub.nsf/$pid/MZPJZFGV0QT2)

MŽP ČR <http://www.mzp.cz/AIS/web.nsf/pages/planovani-v-odpadovem-hospodarstvi>

<http://ceho.vuv.cz/>

POH Středočeského kraje

<http://www.kr-stredocesky.cz/portal/odbory/zivotni-prostredi/koncepce-v-oblasti-zp/Pl%C3%A1n+odpadov%C3%A1ho+hospod%C3%A1%C5%99stv%C3%AD+St%C5%99e-do%C4%8Desk%C3%A1ho+kraje/plan-odpadoveho-hospodarstvi-stredoceskeho-kraje.htm>

<http://www.stredoceske-odpady.cz/>

Voda

MŽP ČR http://www.mzp.cz/AIS/web.nsf/pages/voda_ochrana

<http://www.voda.gov.cz/portal/cz/>

ČHMÚ http://www.chmu.cz/hydro/hyd_main.html

<http://voda.chmi.cz/ojv2/>

Stč. kraj <http://www.kr-stredocesky.cz/portal/odbory/zivotni-prostredi/vodni-hospodarstvi/>

VÚV T.G.M. http://www.vuv.cz/index.php?option=com_content&task=view&id=55&Itemid=79

<http://www.zvhs.cz/>

<http://heis.vuv.cz/>

Hluk

SZÚ <http://www.szu.cz/tema/zivotni-prostredi/hluk>

Hlukové mapy ČR <http://hlukovemapy.mzcr.cz/>

ŘSD ČR <http://www.jvsystem.net/csd2005/Aktuality/Aktuality.htm>

Stč. kraj <http://www.kr-stredocesky.cz/portal/odbory/doprava/>

[http://www.mzp.cz/AIS/web-pub.nsf/\\$pid/MZPSSFQNWRO9](http://www.mzp.cz/AIS/web-pub.nsf/$pid/MZPSSFQNWRO9)

[http://www.env.cz/AIS/web-pub.nsf/\\$pid/MZPISF7Z6L7V](http://www.env.cz/AIS/web-pub.nsf/$pid/MZPISF7Z6L7V)

Ochrana přírody a krajiny

<http://geoportalenenia.cz>

www.nature.cz,

www.mapy.cz

<http://drusop.nature.cz>, stránky krajských úřadů a obcí

Český úřad zeměměřický a katastrální ČÚZK: ÚHDP

generely ÚSES – nadregionální, regionální, lokální úrovně

ÚPD jednotlivých obcí

Použité zdroje:

- CULEK, M. a kol. *Biogeografické členění České republiky*. Enigma, Praha 1996.
- CULEK, M. a kol. *Biogeografické členění České republiky II.*, AOPK Praha 2005.
- LÖW, J. a kol. *Rukověť projektanta místního územního systému ekologické stability*, Doplněk, Brno 1995.
- MADĚRA, P. – ZIMOVÁ, E. *Metodické postupy projektování lokálního ÚSES*, LDF MZLU Brno, 2005.
- NEUHAUSLOVÁ, Z. a kol. *Mapa potenciální přirozené vegetace ČR*. Academia, Praha, 2001.

Charakteristika pozemků určených k plnění funkce lesa

Ústav pro hospodářskou úpravu lesa (ÚHUL) Brandýs nad Labem – mapový server,
OPRL, LVS, SLHP
Český úřad zeměměřický a katastrální (ČÚZK)

Horninové prostředí a geologie

Česká geologická služba (ČGS)
Geofond
Geologické mapy ČR (1:200 000, 1:50 000)
Krajské koncepce surovinové politiky

Použité zdroje:

- CHLUPÁČ a kol. *Geologická minulost ČR*. Academia, Praha 2002
Vysvětlivky k přehledně geologickým mapám ČSSR, Československá akademie věd,
Praha 1963.

Rozbor udržitelného rozvoje území v kontextu územního plánování a příklady pro hospodářský a sociální pilíř

Rozbor udržitelného rozvoje území v kontextu územního plánování

Územní plánování lze popsat jako proces spočívající ve dvou fázích:

- Analytická fáze – shromažďování dat, následně pak jejich vyhodnocování a zpracování do informací o potenciálech, které je možno využít, a o problémech, které je třeba řešit. Analytickou část v novém stavebním zákoně reprezentuje především pořizování územně analytických podkladů, v nichž nejprve shromažďujeme data o sledovaných jevech a provádíme další průzkumy. V samotném rozboru udržitelného rozvoje území pak ze shromážděných dat vytváříme informace.
- Koncepční fáze – hledání způsobu řešení problémů a komunikace s těmi, jichž se problémy a jejich řešení nějak týkají. V územním plánování této fázi odpovídá pořizování územně plánovací dokumentace, kdy hledáme vhodné řešení identifikovaných problémů a toto řešení pak komunikujeme projednáním a následně je realizujeme prostřednictvím operativního rozhodování (například činností stavebních úřadů).

Rozbor udržitelného rozvoje území je tedy součástí analytické části procesu územního plánování. Vychází z analýzy silných a slabých stránek, příležitostí a hrozeb (SWOT) pro jednotlivé tematické okruhy a zabývá se vyvážeností vztahu podmínek území pro životní prostředí, hospodářský rozvoj a soudržnost společenství obyvatel území. Konečným výstupem rozboru udržitelného rozvoje území a celé analytické fáze je formulace problémů k řešení v ÚPD v podobě identifikace závad (urbanistických, dopravních, hygienických), střetů mezi využíváním území a záměry změn využívání území, a konečně též ohrožení katastrofami (například povodněmi).

Předmětem rozboru udržitelného rozvoje obecně je identifikace nevyváženosti neboli disparit mezi pilíři udržitelného rozvoje. Přitom je třeba mít na paměti, že vlastně každá změna v území nějak narušuje dosavadní stav. V rozporu s udržitelným rozvojem jsou ale jen ty stavy a změny, které prohlubují již existující disparity, nebo je vytvářejí, a/ nebo které svým (územním) rozsahem přesahují schopnost prostředí disparitu kompenzovat.

K tomu, abychom mohli rozbor kvalifikovaně provést, potřebujeme tedy mít kvalitní informace o stavu a trendech všech jevů, jež by mohly udržitelnost rozvoje území ovlivnit. Tyto informace musíme posuzovat v kontextu území a vzhledem k charakteru sledovaného jevu.

K nevyváženému / disparitnímu rozvoji může docházet

- mezi jednotlivými pilíři udržitelného rozvoje,
 - mezi všemi pilíři udržitelného rozvoje,
 - uvnitř jednotlivých pilířů udržitelného rozvoje.
- Co do územního rozsahu disparity je třeba odlišovat, zda se jedná o nevyvážený rozvoj po celém řešeném území nebo zda se týká jen některé jeho části.

Pro formulaci problémů k řešení v územně plánovací dokumentaci musíme dále rozlišovat, zda je řešení disparity v okruhu působnosti územního plánování (do jaké míry), nebo zda problém nelze územním plánováním zásadně ovlivnit. Součástí zadání územně plánovací dokumentace by se zřejmě měly stát ty případy identifikovaných problémů, které lze nástroji územního plánování řešit nebo významně ovlivnit.

Z komplexní povahy udržitelného rozvoje území vyplývá, že se rozbor udržitelného rozvoje zpravidla nemůže opírat o nějaké pevné normativy, ale že je vždy výsledkem porovnávání – je tedy relativní.

Pro toto porovnávání se nabízejí dvě možnosti:

- **Benchmarking** – srovnávání různých míst (obcí, ORP, krajů). Podmínkou je především dostupnost srovnatelných údajů za různá srovnatelná území, tedy společných indikátorů pro tato území. Při benchmarkingu je nutno porovnávat srovnatelná území. Například pokud provádíme benchmarking na úrovni obce, můžeme ji srovnávat s jinou obcí srovnatelného typu: velikostí, polohou v rozvojové oblasti / ose nebo specifickém území. Můžeme ji ale porovnávat také s průměrem obcí v širším území srovnatelného typu, tedy například polohou v rozvojové oblasti / ose nebo specifickém území nebo s ORP, v jejíž působnosti se obec nachází, či se souborem obcí stejného typu v kraji nebo v ČR. Pokud porovnáваме s obcemi v celé ČR, měli bychom zvážit vyloučení skupin obcí, které se výrazně odlišují (například velikostí). Obdobně je třeba zvažovat možné okruhy srovnávaných území v případě územních obvodů ORP nebo krajů.
- **Monitoring** – sledování a porovnávání vývoje jednoho místa (obce, ORP, kraje) v čase; to vyžaduje delší časovou řadu údajů, takže monitoring zpravidla lze pro vyhodnocení udržitelného rozvoje v ÚAP standardně používat až po delší době sledování, tedy po několika obdobích úplné aktualizace dat ÚAP. Monitoring přitom vychází ze stavu sledovaného indikátoru, ale přihlíží zejména k trendům vývoje – tedy zda jsou z hlediska udržitelného rozvoje pozitivní, setrvalé nebo negativní, popřípadě zda jsou rozporné.

Hodnocení udržitelného rozvoje území probíhá na základě SWOT analýz, jejichž výstupem je identifikace silných a slabých stránek („dobře“ a „špatně“), příležitostí a hrozeb („možné dobré“ a „možné špatné“). Toto hodnocení můžeme zejména pro některé případy, které vyžadují perfektnější škálování, doplnit kvantitativními indikativními ukazateli, které jsou schopny popsat míru změny.

Jako možné problémy k řešení lze uvažovat zejména ty jevy, respektive indikátory, kde byl identifikován nevyhovující či nevyrovnaný stav v porovnání se srovnávaným územím v benchmarkingu, a/nebo kde byl identifikován negativní či rozporný trend v monitoringu.

Inspirační příklady indikace disparit v území založené na kvantitativních datech a využívající GIS analýzy

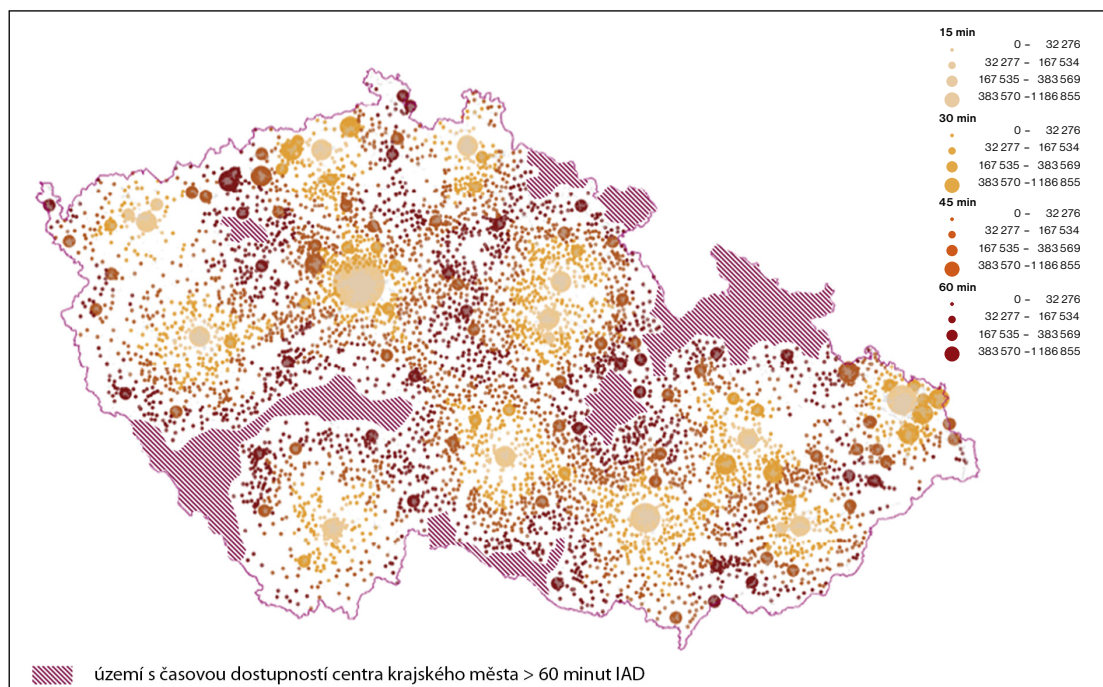
Dostupnost pracovišť a infrastruktur jako faktor udržitelného rozvoje území

Dostupnost pracovišť a infrastruktur indikuje zároveň udržitelný vývoj ve vyváženosti podmínek pro hospodářský rozvoj a pro soudržnost společnosti obyvatel. Při interpretaci výsledků pro eventuelní formulaci požadavků na následně pořizovanou územně plánovací dokumentaci je třeba brát v úvahu typ a velikost území, pro něž dostupnost sledujeme ve vztahu na druh dojížděkového vztahu, respektive druh a řád infrastruktury, jehož dostupnost sledujeme.

Význam dostupnosti pracovišť pro hospodářský rozvoj a pro soudržnost společnosti obyvatel je nesporný. Vztah mezi bydlištěm a pracovištěm předurčuje řadu dalších funkčních vztahů. S postupující metropolizací a v souvislosti s postupným zlepšováním dopravních infrastruktur se tradiční bipolarita mezi městem a venkovem postupně transformuje do vztahu mezi městským regionem a územím mimo jeho dosah; v dalším horizontu se městské regiony a aglomerace začleňují do polycentrických sídelních soustav.

Na národní a regionální úrovni lze modelovat potenciál vyjížděky za regionálními zařízeními občanského vybavení pomocí jejich dostupnosti. Model může sledovat v nejjednodušší podobě čas potřebný k dosažení regionálního centra jako cíle individuální automobilovou dopravou, v propracovanější podobě pak může uvažovat i hromadnou dopravu. Sleduje se především potřebný čas, v náročnější podobě se mohou sledovat i další náklady (jízdné, cena pohonných hmot, amortizace auta).

Uvedené příklady analýz dostupnosti na národní úrovni ukazují, že většina obcí se nachází vůči krajským centrům v časové dostupnosti do 60 minut individuální automobilovou dopravou. Většina obyvatel urbanizovaných oblastí bydlí v dostupnosti do 30 minut. Největší koncentrace obyvatel jsou v dostupnosti 30 minut individuální automobilové dopravy (IAD) od center Prahy, dále pak Brna, Plzně, Ostravy, Liberce, Olomouce, Hradce Králové a Zlína. Z hlediska potenciálu pracovních sil v zázemí jsou Jihlava, Karlovy Vary, Ústí nad Labem a Pardubice „slabší“ krajská centra, mají

Obr. 1: Pásma časové dostupnosti center krajských měst IAD z obcí

Zdroj: projekt EU INTERREG IIIB – CADSES REPUS – česká část 2007, hlavní řešitel FA ČVUT

ale potenciál další pracovní síly v sousedních pracovních regionech Havlíčkův Brod, Sokolov a Ostrov, Teplice v Čechách, Chrudim. (viz obr. 1)

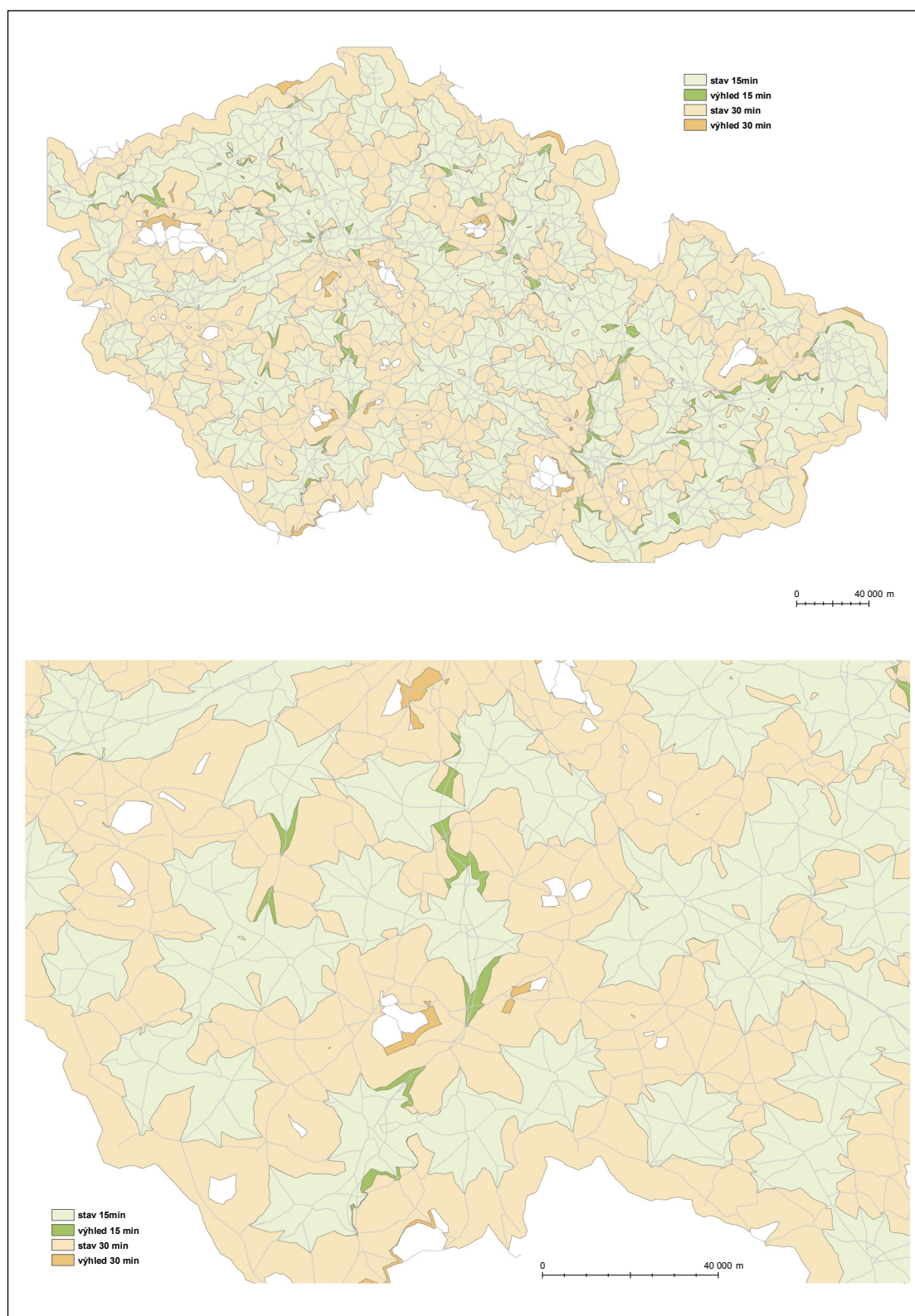
Z hlediska disparitního vývoje, který by bylo žádoucí řešit v územním plánování, zasluhují zvláštní pozornost prostory, jejichž časová dostupnost vůči regionálním centrům přesahuje 60 minut. Jedná se o prostory vnějších a vnitřních periferií: Jeseníky, Českomoravskou vrchovinu, jihočeskou část Šumavy, rozhraní středních a jižních Čech, pohraniční pás mezi Jindřichohradeckem a Znojmem, Broumovsko, západní Krkonoše a prostor mezi Žatcem a Rakovníkem. (viz obr. 1)

Plánované nové investice do dopravní infrastruktury nadregionálního významu mohou mít pro dostupnost regionálních center určitý význam. Zlepší se časová dostupnost IAD menších krajských center z koridorů přilehlých k těmto komunikacím; mohou se posílit aglomerační procesy na Moravě v koridorech v prostoru Brno – Olomouc – Zlín (– popřípadě Ostrava). Naproti tomu efekty výstavby nových kapacitních silnic a dálnic na metropolitní prostor Prahy budou jen marginální. V schengenské Evropě může využít šancí vyplývajících z přeshraničního přerůstání aglomerace Liberec – Jablonec nad Nisou (do prostoru Žitavy), popřípadě i Ústí nad Labem do přilehlého prostoru Saska. (viz obr. 2)

Příklad obdobného rozboru pro území Jihočeského kraje je proveden pro dostupnost obcí s rozšířenou působností. Časová pásma dostupnosti individuální automobilovou dopravou nepřesahují 30 minut. (viz obr. 3)

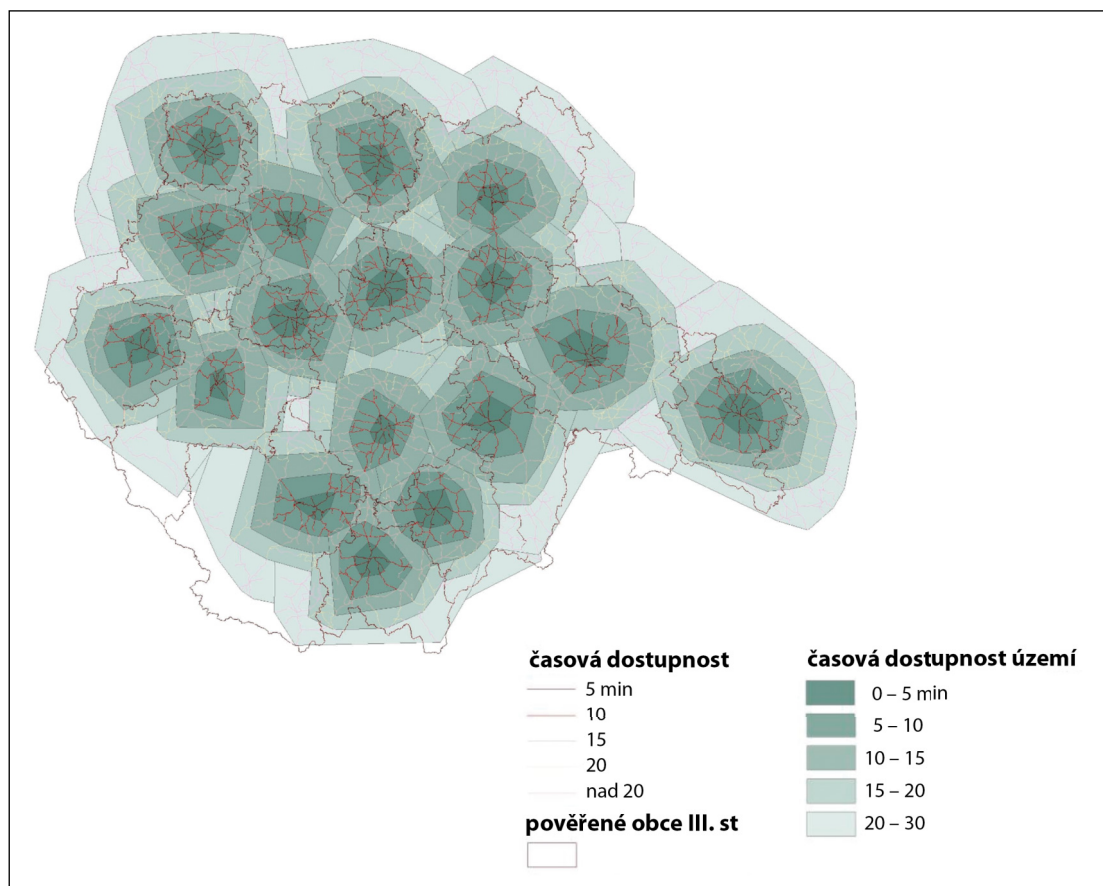
Pro **analýzu časové dostupnosti** na místní úrovni lze vyjít z vymezení místních pracovištních systémů (Local Labour Systems, LLS) a funkčních urbanizovaných území (Functional Urban Areas, FUA) podle projektu INTERREG IIIB – CADSES REPUS (2007).

Místní pracovištní systémy byly vymezeny pro pracovištní centra s kapacitou alespoň 1000 evidovaných pracovních míst, přičemž v obvodu pracovištního systému by mělo být alespoň 15000 obyvatel. V rámci takto vymezených 150 místních pracovištních systémů byla dále vymezena funkční urbanizovaná území, kde alespoň 30 % ekonomicky aktivních obyvatel dojíždí za prací do centra (viz obr. 4). Ukazuje se, že v ČR v takto vymezených funkčních urbanizovaných územích žije 8,01 mil. obyvatel. (K vymezení LLS a FUA viz blíže článek Dopravní dostupnost funkčních městských regionů a urbanizovaných zón v časopise Urbanismus a územní rozvoj 3/2007 nebo internet <http://www.gis.cvut.cz/vyzkum/projekty/repus/>).

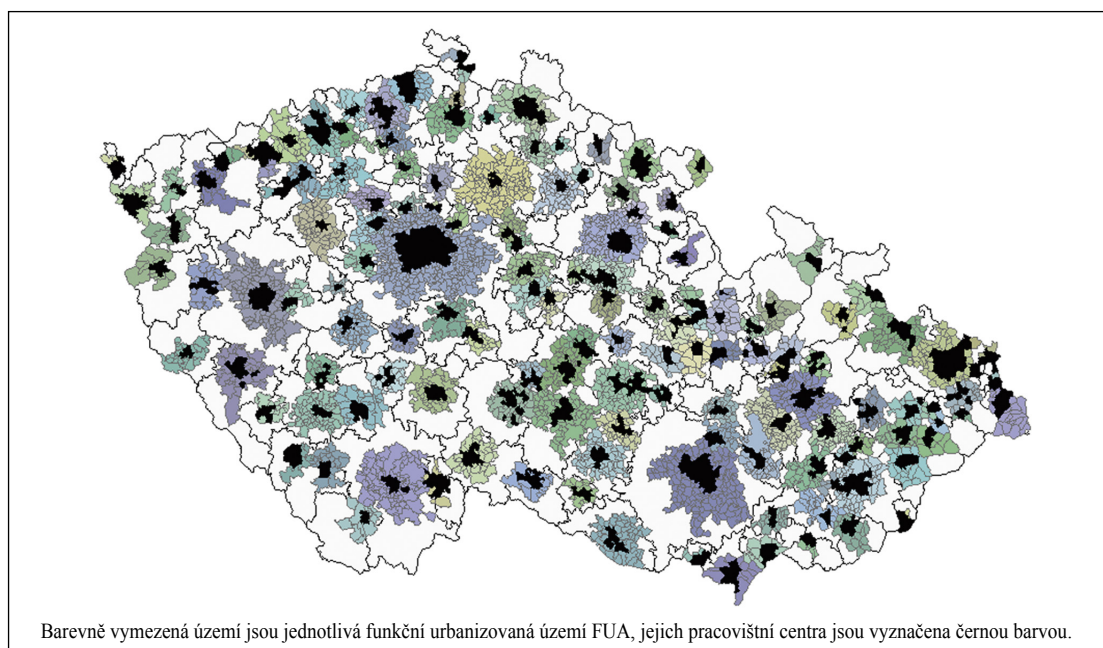
Obr. 2: Potenciál zlepšování dostupnosti krajských center z jejich zázemí (stav a výhled podle známých záměrů)

Zdroj: projekt EU INTERREG IIIB – CADSES REPUS – česká část 2007, hlavní řešitel FA ČVUT

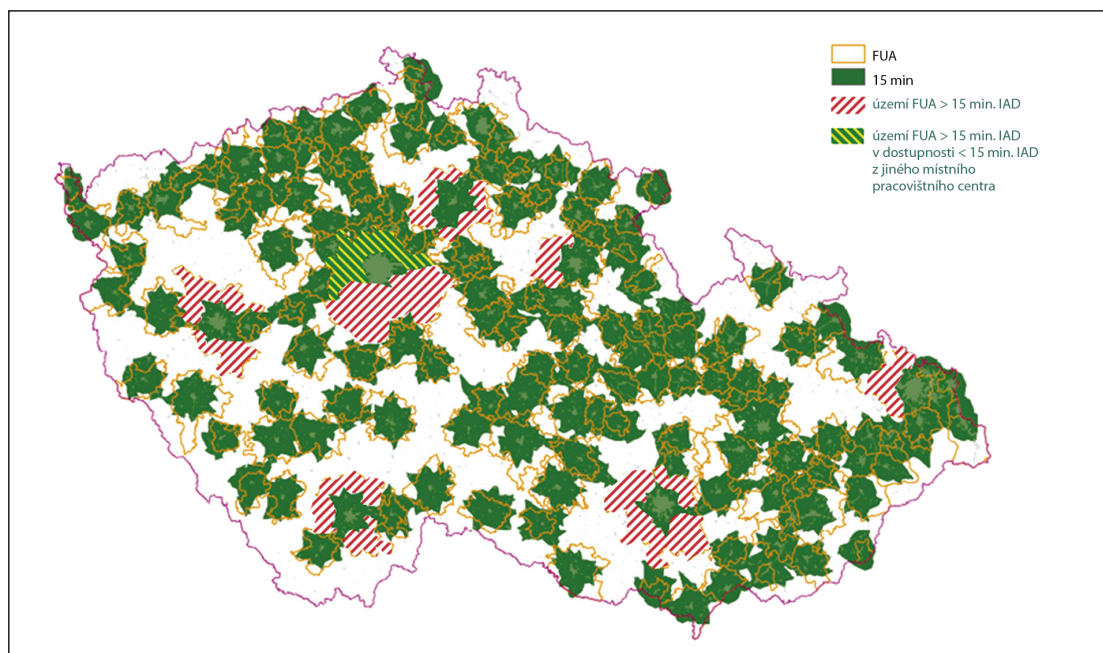
Obr. 3: Časová dostupnost obcí s rozšířenou působností po silniční síti – Jihočeský kraj

Zdroj: ČVUT-FA, Maier, Čtyroky, Drda, Baron, Neudertová 2004: Proměny urbanismu – Analýzy území pro regionální a celostátní nástroje územního plánování

Obr. 4: Funkční urbanizovaná území v ČR

Zdroj: projekt EU INTERREG IIIB – CADSES REPUS – česká část 2007, hlavní řešitel FA ČVUT

Obr. 5: Dostupnost center místních pracovištních regionů ČR – současný stav sítě pozemních komunikací

Zdroj: projekt EU INTERREG IIIB – CADSES REPUS – česká část 2007, hlavní řešitel FA ČVUT

Pro rozbor udržitelného rozvoje území jsou důležitá především území mimo FUA, která by měla nabízet dostatečný počet pracovních příležitostí pro své obyvatele; jinak hrozí, že tato území budou ztrácet ekonomicky aktivní obyvatele, nebo v nich bude nadprůměrná nezaměstnanost.

Potenciál růstu funkčního urbanizovaného území v zázemí center pracovních regionů

Porovnáním území s patnáctiminutovou časovou dostupností center FUA individuální automobilovou dopravou s funkčními urbanizovanými územími zjištěnými na základě dojížděky za práci zjistíme, že zatímco menší centra pracovních regionů jsou zhruba celá v okruhu patnáctiminutové dostupnosti z FUA, v případě zejména regionálních center je časová dostupnost ze vzdálenějších obcí FUA podstatně horší. V případě největších pracovištních center, jakými jsou Brno, Plzeň, Ostrava, Mladá Boleslav, Hradec Králové a České Budějovice, je časovým pásmem dostupnosti cca 30 minut, v případě Prahy pak ještě podstatně větší – zejména z prostorů mezi hlavními dopravními tahy představovanými dálnicemi a rychlostními komunikacemi. Nepříznivá časová dostupnost je zde zřejmě akceptována díky větší nabídce pra-

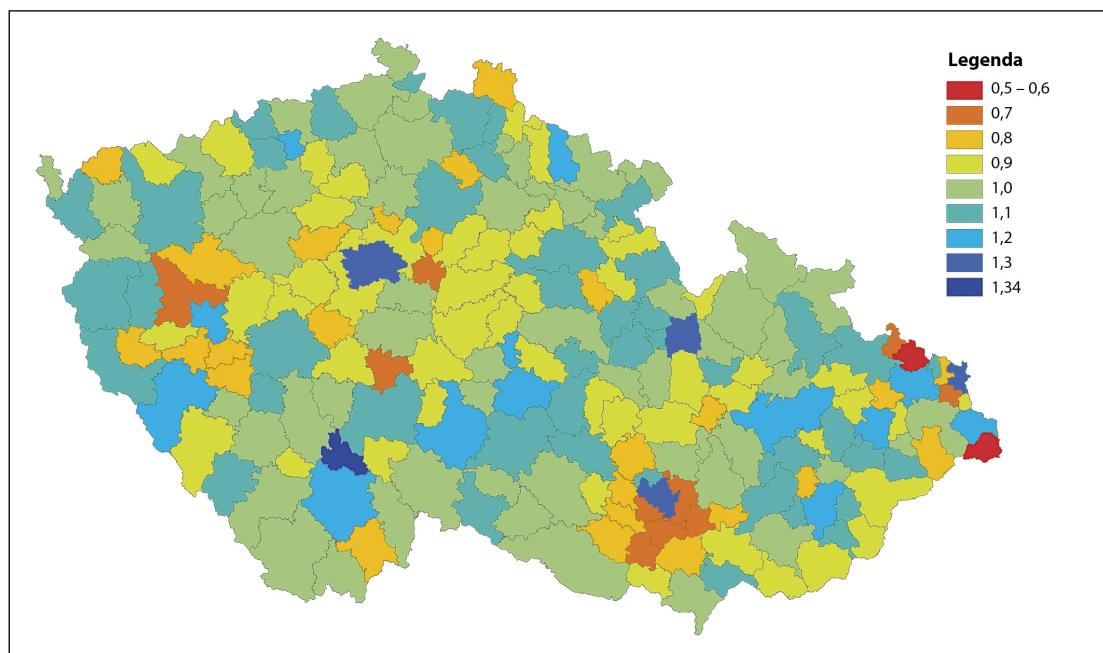
covních příležitostí v těchto atraktivních pracovištních centrech. (viz obr. 5)

Nepříznivou časovou dostupnost velkých center z jejich pracovištních regionů individuální automobilovou dopravou nezmění ani plánované velké dopravní investice.

Podklady pro vyhodnocení vyváženosti vztahu územních podmínek pro hospodářský rozvoj

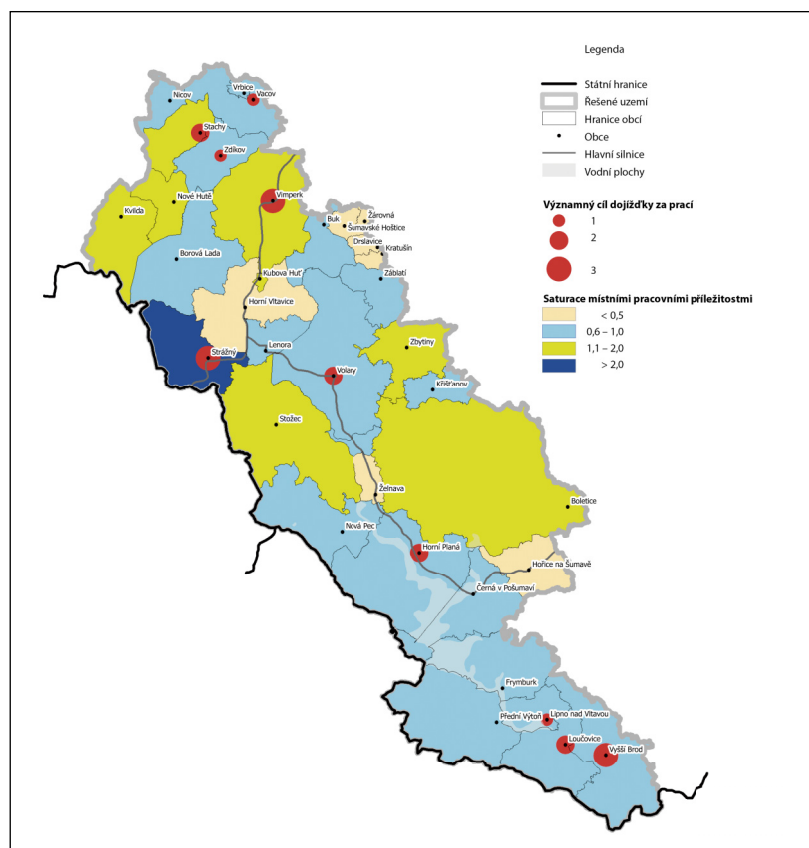
Z dostupných dat ÚAP a dalších standardně dostupných dat (ČSÚ, SLDB) lze sledovat indikátory vyjadřující vyváženost pracovního trhu a efektivitu obsluhy obyvatel.

Vyváženost pracovního trhu lze vyjádřit jako rovnováhu mezi populační a pracovištní velikostí, tedy jako podíl pracovní příležitosti : počet ekonomicky aktivních obyvatel. Indikuje se pracovištní soběstačnost ekonomické základny. Případná nerovnováha způsobuje zvýšenou vyjížděku nebo dojížděku za prací mimo sledované území (ORP, popřípadě obec). Při interpretaci získaných výstupů je třeba přihlížet k dostupnosti okolních pracovištních center mimo vlastní

Obr. 6: Výváženosť pracovného trhu v ORP v ČR (2001)

Zdroj: projekt WD-07-07-4 Koncepcie územního plánování a disparity v území, hlavní řešitel FA ČVUT

Obr. 7: Výváženosť pracovného trhu v obcích v jihočeské části Šumavy (2001)

Zdroj: Územní studie Šumava 2008, FA ČVUT

sledované území. Jiný význam zřejmě bude mít tento jev v zázemí velkých regionálních center – v rozvojových oblastech nebo v rozvojových osách, kde lze předpokládat funkční kooperaci ve větším územním měřítku. (viz obr. 6)

Pro lokální úroveň je obdobný rozbor proveden na území jihočeské části Šumavy (viz obr. 7). Interpretace výstupů zde zvláště vyžaduje znalost místních poměrů a pečlivé rozlišení významu jednotlivých získaných informací.

Efektivita obsluhy obyvatel vyjadřuje atraktivitu pro umístění obslužných zařízení z hlediska počtu potenciálních klientů ve stanoveném časovém okruhu dojížděky. Dopravní dostupnost spolu s hustotou zalidnění má vliv na efektivitu obsluhy území a obyvatel. Následující obrázek 8 zobrazuje atraktivitu pro umístění obslužných zařízení z hlediska počtu potenciálních klientů v okruhu do 60 minut dojížděky. Vyjadřuje počet obyvatel území dostupného v rozlišení časových pásem 15, 30, 45 a 60 minut.

Podklady pro vyhodnocení vyváženosti vztahu územních podmínek pro soudržnost společenství obyvatel území

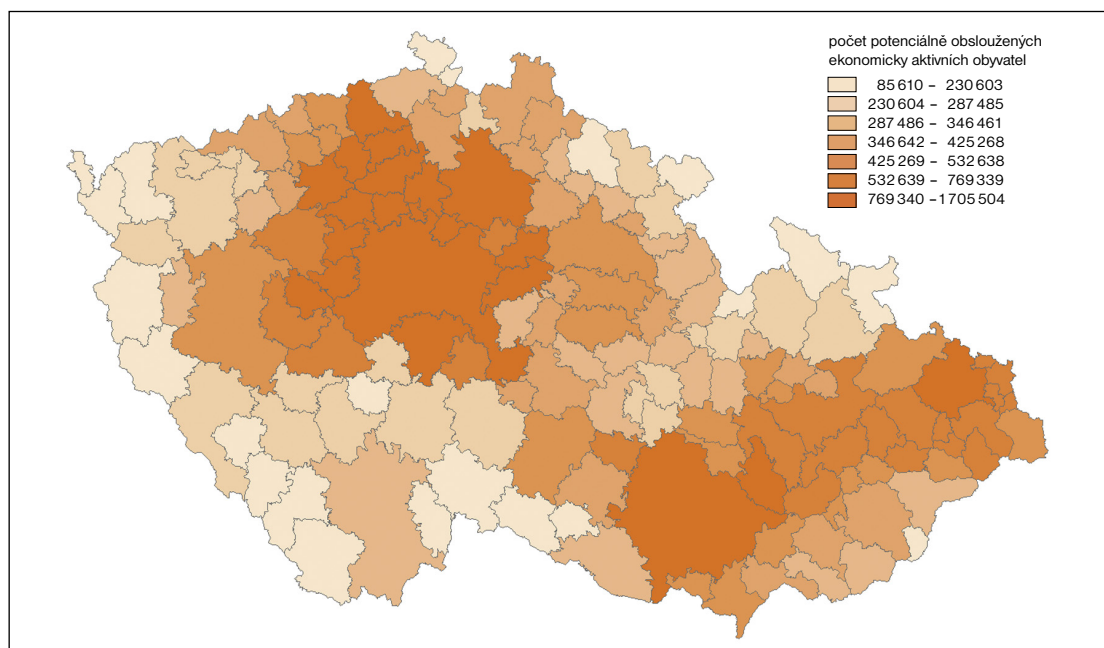
Z dostupných dat ÚAP a dalších standardně dostupných dat (ČSÚ, SLDB) lze sledovat indikátory

vyjadřující diverzitu bydlení, prostorovou dostupnost základních občanských infrastruktur a obslužnou atraktivitu území.

Diverzita bydlení slouží k udržení sociální diversity obyvatel, předchází se jí prostorové sociální segregaci. Tento ukazatel je důležitý ve větších městech a v rámci ORP. S využitím sledovaných ukazatelů je možno vytvořit indikátor diversity bydlení jako podíl rozvojových ploch určených pro bydlení v bytových domech (to by bylo nutno vyžadovat jako atribut ke sledovanému jevu ÚAP A117) k úhrnu rozvojových ploch určených pro bydlení.

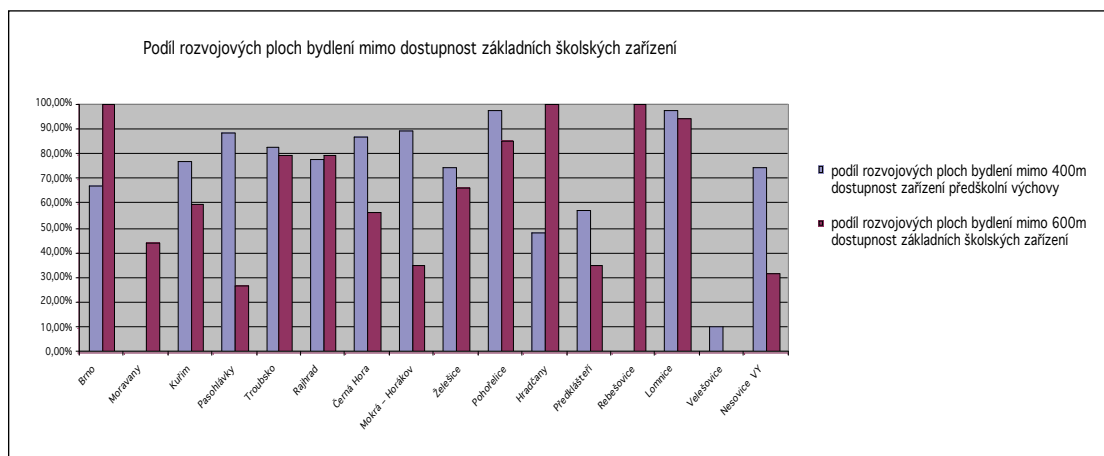
Prostorovou dostupnost občanských infrastruktur lze sledovat pro základní občanské vybavení na místní úrovni nebo na úrovni kraje pro vyšší vybavení. Požadavek rovného přístupu k občanským infrastrukturám je zakotven v Evropských perspektivách prostorového rozvoje (ESDP), které přijala v rámci vstupu do EU i Česká republika.

Příkladem indikátoru prostorové dostupnosti občanských infrastruktur, který lze sledovat s využitím dat ÚAP pomocí analýzy GIS, je podíl rozvojových ploch bydlení v obcích v dostupnosti mateřských a základních škol. Dostupnost základních školských zařízení zejména ve venkovských obcích napomáhá atraktivitě území pro mladé rodiny s dětmi, respektive stabilizaci mladých lidí, a obecně snižuje nároky na dopravu dětí do škol. Tento indikátor je významný

Obr. 8: Efektivita obsluhy obyvatel ČR

Zdroj: projekt EU INTERREG IIIB – CADSES REPUS – česká část 2007, hlavní řešitel FA ČVUT

Obr. 9: Podíl rozvojových ploch bydlení v dostupnosti mateřských a základních škol ve vybraných obcích brněnského regionu

Zdroj: projekt WD-07-07-4 Koncepce územního plánování a disparity v území, hlavní řešitel FA ČVUT

zvláště pro posouzení vyváženosti vztahu územních podmínek pro soudržnost společenství obyvatel území v obcích s rychle se rozvíjející obytnou zástavbou v zázemí velkých měst. (viz obr. 9)

Dostupnost základních zařízení občanského vybavení ve venkovském území bez větších rozvojových tendencí lze indikovat také jako podíl obyvatel v sídlech se zařízením předškolní výchovy a se základním školským zařízením.

Obslužná atraktivita území je vyjádřena pomocí dostupnosti obslužných center. Lze ji modelovat časovou dostupností těchto center, přičemž se uvažují všechna centra v určitém limitu časové dostupnosti (možnost výběru mezi více centry je pro klienta jistě výhodou). Ukázka na obrázku 10 byla vytvořena modelováním časové dostupnosti všech center FUA ze všech obcí ČR s rozlišením časových zón 15 a 30 minut.

Podklady pro vyhodnocení vyváženosti vztahu územních podmínek pro příznivé životní prostředí

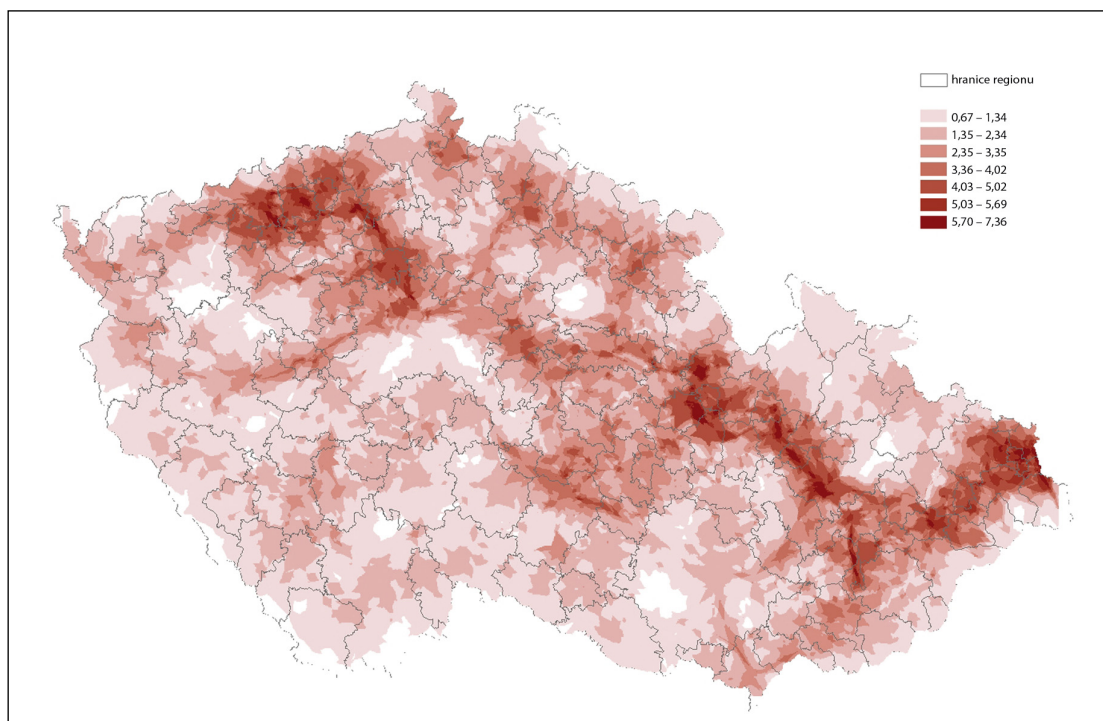
Z dostupných dat ÚAP a dalších standardně dostupných dat (ČSÚ, SLDB) lze sledovat indikátory vyjadřující využití nezastavěného území, fragmentaci krajiny a rozvojové plochy v záplavovém území.

Využití nezastavěného území lze sledovat pomocí míry růstu zastavěného území vyjádřené jako podíl mezi zastavitelnými plochami a zastavěným územím, popřípadě podílem ploch přestavby na celkovém rozsahu rozvojových ploch. Tyto

ukazatele se standardně sledují v řadě zemí EU a například ve Velké Británii jsou podíly ploch pro bytovou výstavbu „na zelené louce“ pomoci takto normativně stanoveného poměru striktně limitovány pro každý plánovací region.

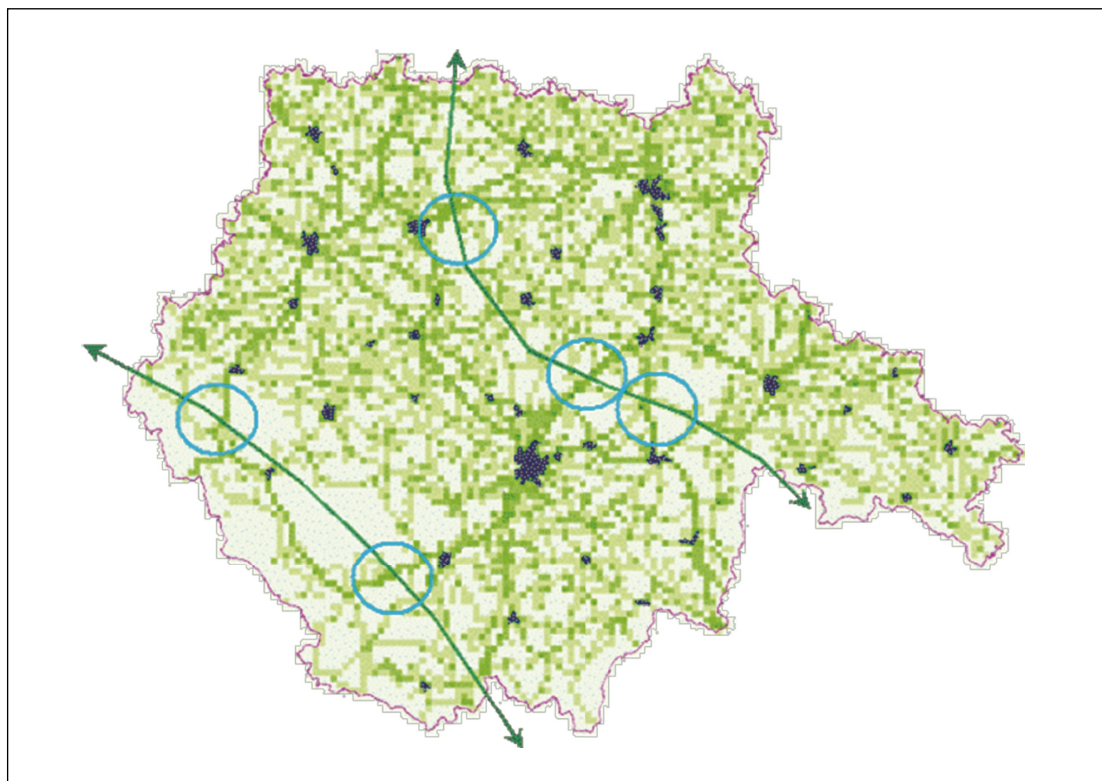
Také **fragmentace krajiny** je například v Německu předmětem pečlivého sledování, protože je považována za kvantifikovatelné vyjádření zátěže krajiny liniovými stavbami s důsledky na ekologickou stabilitu. Ke zjišťování fragmentace krajiny lze využít dat sledovaných jevů ÚAP, modelování vyžaduje analýzu s využitím GIS, avšak zatím u nás není vytvořen dostatečně robustní metodický postup, který by vyhovoval potřebám územního plánování. Uvedený příklad analýzy fyzické fragmentace krajiny liniovými bariérami vypracovaný pro Jihočeský kraj (viz obr. 11) jasně zdůrazňuje hlavní dopravní koridory (tmavší zelená), území minimálně fragmentovaná ve vnitřním i vnějším pásmu Šumavy a v koridoru mezi středním Povltavím, Blaty a Novobystrickem (zelené šipky). Průchody dopravních koridorů těmito nefragmentovanými pásmy lze považovat za střetové.

Rozvojové plochy v záplavovém území vyjadřují rizika spojená s plánovaným rozvojem. Lze je vyjádřit s pomocí dat ÚAP jako podíl rozvojových ploch v záplavovém území k celkové ploše rozvojových ploch. Pokud by existoval záměr na zástavbu v aktivním záplavovém území, jednalo by se o střet.

Obr. 10: Obslužná atraktivita území ČR vyjádřená dostupností všech center pracovních regionů

Zdroj: projekt EU INTERREG IIIB – CADSES REPUS – česká část 2007, hlavní řešitel FA ČVUT

Obr. 11: Fyzická fragmentace krajiny – Jihočeský kraj

Zdroj: ČVUT-FA, Maier, Čtyroký, Drda, Baron, Neudertová 2004: Proměny urbanismu – Analýzy území pro regionální a celostátní nástroje územního plánování

Závěr

Územně analytické podklady jsou významnou příležitostí vytvářet v rámci rozborů udržitelného rozvoje území s využitím sledovaných jevů ÚAP systematickou databázi umožňující srovnávání jednotlivých území a po několika periodických úplných aktualizacích též monitorovat vývoj území v čase.

Předložené příklady se snaží naznačit, jaké možnosti ÚAP (a v nich obsažené sledované jevy) nabízejí pro kvantifikované, a tedy objektivně srovnatelné, indikátory, které by umožňovaly benchmarking a monitoring. Při užívání indikátorů je třeba vždy mít na paměti, že nejsou cílem, ale prostředkem pro rozbor udržitelného rozvoje, a ten je jedním z podkladů pro formulaci problémů k řešení v územně plánovací dokumentaci. Pouze dokonalá znalost území a kvalifikované a nezaujaté zhodnocení všech vstupních dat a informací z nich vytěžených zajistí, že se rozbor udržitelného rozvoje stane tím, co se od něho očekává: podkladem pro kvalitní a vzájemně koordinované nástroje územního plánování vytvářející podmínky pro udržitelný rozvoj území.

Příklady uvedené v tomto příspěvku nebyly zpracovány pro ÚAP, lze je tedy chápat jen jako náměty.

Použité zdroje:

- MAIER, K. – DRDA, F. – GRILL, S. *Projekt EU INTER-REG IIIB – CADSES REPUS – česká část*, hlavní řešitel České vysoké učení technické v Praze, Fakulta architektury 2007.
- MAIER, K. – ČTYROKÝ, J. – DRDA, F. – BARON, B. – NEUDERTOVÁ, R. *Proměny urbanismu – Analýzy území pro regionální a celostátní nástroje územního plánování* 2004.
- MAIER, K. – ČTYROKÝ, J. – VOREL, J. – MULÍČEK, O. – DODOKOVÁ, A. *WD-07-07-4 Koncepce územního plánování a disparity v území*, hlavní řešitel České vysoké učení technické v Praze, Fakulta architektury 2007–2008.
- *Jihočeský kraj 2008: Územní studie Šumava – analytická část*. Zhotovitel České vysoké učení technické v Praze, Fakulta architektury 2008.

*prof. Ing. arch. Karel Maier, CSc.
vedoucí Ústavu prostorového plánování
FA ČVUT*

Sociální pilíř udržitelného rozvoje území – náměty ke zpracování dat

Tento text rozvádí prezentaci z 10. a 18. září 2008 pro pracovníky úřadů obcí s rozšířenou působností (dále jen ORP) a další, kteří zadávají nebo zpracovávají územně analytické podklady (ÚAP) obcí podle stavebního zákona č. 183/2006 Sb., ve znění pozdějších předpisů a navazujících vyhlášek.

Těžištěm textu jsou vybraná **doporučení, jak zpracovávat data pro tzv. sociální pilíř**, čili – v terminologii stavebního zákona – jak zjistit a vyhodnotit stav a vývoj území, jeho hodnoty a limity, a to za účelem rozboru udržitelného rozvoje území.

Statistická data pro sociální (a také hospodářský) pilíř jsou v zásadě dostupná na webové stránce Českého statistického úřadu (ČSÚ): www.czso.cz. Jde o data o obyvatelstvu, bydlení, rekreaci a ekonomických jevech (zejména ne/zaměstnanosti, pohybu za prací a údaje z Registru ekonomických subjektů). Tato relativně snadná dostupnost ale nevylučuje nutnost osobní znalosti území, kontroly dat, jejich aktualizaci, případně i odhady chybějících dat. Komerční zpracování ÚAP „na klíč“ a od „zeleného stolu“ by mělo být proto průběžně kontrolováno zadavatelem (úřadem územního plánování).

Webová stránka ČSÚ je komplikovaná, data je třeba hledat zejména pod hesly „Regiony, města, obce“, „Stránky krajských pracovišť ČSÚ“, „Databáze, registry“ – konkrétně „Veřejná databáze“ a konečně i „Data v publikacích“ – „Obyvatelstvo“ a „Souborné informace“ – „Informace o regionech, městech a obcích“.

Pojem **Veřejná databáze ČSÚ** znamená dlouhodobý projekt databáze ČSÚ, která umožní uživatelům definovat si přes internet vlastní uživatelské tabulky, které se automaticky naplní. Zatím jsou k dispozici většinou jen předdefinované tabulky, mezi nimi např. fiše pro jednotlivé obce ČR, resp. sumární Excel tabulka pro všechny obce, a metodický text k dostupným ukazatelům.

Kromě datových publikací poskytuje ČSÚ i **analytické publikace** (většinou podle jednotlivých krajů, je možno je stáhnout z webu většinou ve formátu PDF) poskytující řadu metodických námětů a příkladů konstrukce ukazatelů, kartogramů, grafů ... i vlastní analýzy dat. Ty umožňují rychlou orientaci v postavení konkrétních obvodů ORP v rámci kraje a ČR. Je možno se obracet pro osobní konzultaci na kontaktní osoby publikací, informační servisy ČSÚ v krajích a v Praze. Data vč. GIS vrstev se pro státní správu poskytují zdarma. Kontakty jsou rovněž na webu ČSÚ.

Při opatřování dat je třeba respektovat **trojí původ dat** v ČSÚ:

Cenzy (nejznámějším je Sčítání lidu, domů a bytů, SLDB) jsou plošným zjišťováním v terénu k rozhodnému okamžiku. Cenzy jsou drahé, ale poskytují data v územním detailu a ve vzájemné vazbě.

Výkazy – periodicky popisují průběžné jevy pomocí výkazů (papírových či elektronických – jsou také na webu), např. narození dítěte, dokončení bytu atd. Problémem je, že výkazy zatěžují respondenty a trpí tzv. non-respons. Cenzy i výkaznická statistika plní registry (např. registr obyvatelstva – v gesci Ministerstva vnitra, nebo Registr ekonomických subjektů či Registr ubytovacích zařízení) nebo účelové databáze ČSÚ (např. MOS – Městská a obecní statistika). Problémem registrů mohou být tzv. mrtvé duše.

Výběrová šetření jsou moderní metodou, jak na vzorku populace (domácností atd.) popsat aktuální jevy (např. výběrové šetření pracovních sil; - příjmů a výdajů domácností; - života zdravotně postižených osob; - spotřeby energií apod.). Jsou však reprezentativní zpravidla jen pro kraje a ČR.

Doporučení a formální náležitosti při sběru, zpracování a prezentaci dat:

- Uvádějte zdroje dat.
- Uvádějte povahu dat (předběžná čísla, odhady...).

- Dbejte na přesný popis dat (metadata):
věcný aspekt – rozlišujte např. byty celkem a byty trvale obydlené; narozené celkem a živě; populaci de iure a de facto; pozor na metodické změny ukazatelů;
časový – např. střední a koncový stav obyvatel (1.7. a 31. 12.).
 Při sestavování časových řad pozor na nutnost srovnatelných územních jednotek!
územní – vždy jasně rozlišujte územní jednotky jako obec, část obce („sídlo“), základní sídelní jednotky (ZSJ); katastrální území (KÚ) – strukturu ozřejmí Lexikon obcí ČR (na webu každý rok v aktuální verzi), detailně pak aktualizovaný Územně identifikační registr ZSJ a nadřazených jednotek na webu ČSÚ.
- Územní jednotky (např. obce) lze při analýze vhodně agregovat do subregionů administrativního typu (např. POU), ad hoc „mikroregionů“ (např. dobrovolných svazků obcí), podle funkčních hledisek (mikroregiony podle pracovního či oblužného spádu) či typologických hledisek (rekreační, horské, se společnou územně plánovací problematikou) apod. Smyslem je blíže strukturovat osídlení a popsat je statistickými ukazateli.
- **VELMI DŮLEŽITÉ – vždy srovnávejte ukazatele dílčího území s nadřazenými územními celky** – negativní vývoj se může ukázat jako ještě příznivý. Izolované číslo nevypovídá dostatečně. V textu uvádějte kromě procentních podílů i absolutní čísla pro lepší pochopení řádu čísel.
- **Pozor na malá čísla** – některé ukazatele nemají smysl na úrovni KÚ, obcí, ORP – spočítejte průměry několika let; pozor na ochranu individuálních dat.
- **Průměr vs. medián** – soubor dat může být vychýlen velkým městem; medián je zde vhodnější střední hodnotou souboru než průměr, neboť není citlivý na odlehle hodnoty.
 Pro popis variability (rozrůznění) souboru lze použít např. jednoduchou míru – variační koeficient – porovnáním v čase můžeme odpovědět na otázku, zda se sídla navzájem připodobňují podle určitého ukazatele, nebo se „rozevírají nůžky“? Množství statistických funkcí je obsaženo v MS Excelu.
- **Vhodné grafy** – dobře vizualizují data, zdůrazňujte řád čísel, spojnicové grafy jen pro takové jevy, kde jde skutečně o vývoj v čase (jinak použijte sloupcové aj. grafy). „Méně bývá více“ – grafy zbytečně nekomplikujte.
- **Kartogramy** – totéž, jejich výhody převažují, jen pro relativní čísla!, měly by výstižně popisovat

realitu, nikoli ji zamlžovat či manipulovat; barvy by měly být z jedné škály, mohou mít nějakou mnemotechniku (teplé vs. studené odstíny), lze využít dvoubarevnou škálu (např. studené odstíny pro záporné indexy, teplé pro kladné);

kategorií v legendě spíše méně než mnoho (5 až 7 stačí), data musejí být jednoznačně zařaditelná; číselná posloupnost není předepsána, jde většinou o nějaký kompromis, ale měla by mít zřejmou logiku (nejčastěji jde o aritmetickou řadu) – jednotlivé kategorie by měly být vnitřně z hlediska dat co nejvíce homogenní a přechody by měly respektovat skutečné rozložení souboru dat;

odlehle (extrémní) nebo nulové hodnoty mohou mít zvláštní kategorii (barvu), podobně je vhodné vyloučit „podlimitní“ územní jednotky (např. KÚ s 10 a méně trvale bydlícími obyvateli);

nezapomeňte uvést výstižný název kartogramu a jasný popis ukazatele, zdroj dat, případně i srovnávací hodnoty pro kraj a ČR.

- Při verbální **interpretaci** dat se vyhýbejte novinářským klišé typu „baby boom“, pozor na zažité mýty typu „venkov se všude vyliďňuje“ apod. Při veřejné prezentaci analýz buďte připraveni na možnou povrchní interpretaci grafů, kartogramů atd. a různé katastrofické či účelově motivované výklady.

Nesbírejte, resp. nekupujte více dat a analýz, než žádá legislativa (pokud pro to není dobrý důvod), vycházejte z účelu ÚAP – mít funkční, aktuální a pravdivý podklad pro argumentaci, územní rozhodování a pořizování ÚPD.

Založte si funkční databázi statistických dat, kterou bude možno aktualizovat. Používejte oficiální kódy územních jednotek – zavádění vlastních číselníků bývá kontraproduktivní. Nezapomeňte na poznámky a metadata. Není to práce jen pro odborníka na GIS. Průběžně kontrolujte práci svých dodavatelů.

Budujte si okruh spolupracovníků a kontaktů, výhledově zapojte studenty např. pro ankety, sčítání návštěvnosti, apod. S případnou anketou si nechte poradit, minimálně otestujte srozumitelnost anketního lístku na „normálních“ lidech z ulice.

Rozbor sídelní struktury

Osídlení v krajině je komplexním, historicky podmíněným systémem. Jednou z jeho základních vlastností je hierarchická struktura, tj. významové a funkční odstupňování jednotlivých sídel. Struktura osídlení podle populační velikosti je jen jedním (statickým) aspektem systému sídel. Význam sídel lze měřit ukazatelem pracovního významu (např. počtem pracovních míst celkem, z toho v terciéru), vybaveností sídel infrastrukturou a jejím významem pro zázemí. Nejdůležitějším územním procesem z hlediska významu a pravidelnosti je dojíždka za prací. Je podchycena daty ze SLDB. Struktura pracovních regionů podle příslušnosti obcí k cílům dojíždky podle (relativně) nejsilnějších směrů je dosti stabilní. Lze odvodit ukazatele regionálního významu (např. počet obyvatel v centru + zázemí pracovních mikroregionů) nebo vztáhnout populační velikost zázemí k příslušnému centru. Sídla o stejné populační velikosti 1) v exponované poloze (v zázemí velkého města) a 2) v periferní poloze budou mít zcela rozdílný stupeň autonomie v osídlení, resp. relativní regionální význam. Pokuste se vytvořit jednoduché schéma regionálních vazeb ve vašem území.

Pokuste se strukturovat osídlení v obvodu ORP, například těmito způsoby:

- jako součást rozvojové oblasti / osy / specifické oblasti (viz Politika územního rozvoje ČR);
- podle velikostních / významových charakteristik sídel,
- podle funkční typologie (např. rekreačního významu);
- podle typologie z hledisek územního rozvoje (sídla rozvojová – stabilizovaná – ostatní; sídla podle stupně vyváženosti pilířů udržitelného rozvoje; podle nároků na změny v území; atd.).

Není to normované, je to citlivé – vždy uveďte účel a jasnou metodiku takové „sídelní struktury“ v užším (územně plánovacím) slova smyslu.

Rozbor vývoje počtu obyvatel

Jde o stěžejní proces (ukazatel) pro posouzení sociálního pilíře, neboť v sobě shrnuje vliv řady dalších faktorů.

Je zpravidla územně výrazně diferencován (vývoj sídel je z tohoto hlediska „selektivní“, výběrový), je to výslednice přirozené a migrační měny:

- výchozí je **věková struktura** – ovlivňuje hrubé míry **porodnosti** a **úmrtnosti** – regionální dife-

renciace úhrnné plodnosti žen a standardizované úmrtnosti není tolik výrazná;

- **pozice** sídla v systému osídlení a atraktivnost pro bydlení a práci (úroveň veřejné i komerční vybavenosti a životního prostředí) ovlivňují **migraci**.

Populační vývoj lze **prognózovat** a mělo by to být ambicí ÚAP, neboť budoucí počet obyvatel a jeho struktura (zejména věková) určují nároky na vybavení sídel infrastrukturou; prognózy jsou obtížné zejména kvůli nejasnému vývoji migrace, je nutno uvažovat reálnou poptávku po nových bytech, ale i ekonomicko-politické klima, ceny hypoték atd.

- Nebojte se odhadovat „de facto“ (sezónní, skutečně přítomné, denní ...) obyvatelstvo, jde alespoň o řád čísel a o korekci případně zjevně chybných a tradovaných odhadů.
- **Retrospektivní** vývoj počtu obyvatel (podle cenů 1869–2001 z Historického lexikonu obcí, vydal ČSÚ 2006) – není nutné, ale je to velmi poučné východisko k prognózám.
- **Vývoj jednotlivých sídel** je možný jen srovnáním stavů posledních SLDB (pozor na srovnatelnost územních jednotek).
- Vývoj počtu obyvatel z **průběžné demografické bilance** je možný od 1971 po letech, ale jen za obce, pozor na změny v jejich vymezení, naposledy zejména kolem roku 1991; jsou k dispozici nejen stavy obyvatel, ale i přirozená a migrační měna – počty narozených, zemřelých, přistěhovalých a vystěhovalých – kromě migračního salda (= rozdíl) sledujte i migrační obrát (= součet) – lze sestavit názorné grafy.
- Pro ORP celkem jsou na webu ČSÚ data pro mnoho dalších demografických ukazatelů v řadě 1995–2006, např. migrace podle věkových skupin, zemřelí podle příčin, atd. (pozor na malá čísla); pravděpodobnosti dožití – na webu dle pohlaví jen pro kraje a okresy.

Další charakteristiky sociálního pilíře (s přesahy do ekonomického pilíře):

- **Věková struktura** (SLDB pro ZSJ a bilance obyvatel ročně pro obce) – stačí podíly skupin 0–14, 15–64, 65+; prognózy jsou obtížné kvůli migraci, názorný je graf „věková pyramida“ se srovnáním 2 období nebo 2 území (ORP a kraj/ČR); dominantním tématem v blízké budoucnosti bude **trend stárnutí populace** – nároky na vybavení pro sociální péči.
- **Vzdělanost** (SLDB) (někdy užívaný pojem „kvalifikační předpoklady“ má jiný obsah).

- **Struktura bytového fondu** (mnoho ukazatelů v SLDB) – např. podíl trvale obydlených bytů v rod. domech, zalidnění bytů („obložnost“), velikostní charakteristiky, stáří bytů (brát s rezervou), důvody neobydlenosti – zejména rekreační využití a technická nezpůsobilost, výstavba z posledních let (2001–7) je k dispozici pro obce z výkazu o dokončených bytech (data nejsou absolutně přesná), rozestavenost v obcích statistika nepublikuje a data nejsou spolehlivá.
- **Rekreace** – počet chat, indiv. rekreačních objektů – SLDB; kapacity a kategorie ubytovacích zařízení (registr z webu – opatrně, nejsou sledovány malé penziony).
- **Ekonomická aktivita** – zaměstnanost podle sektorů (SLDB), registrovaná nezaměstnanost (ročně pro obce z evidence MPSV – úřadů práce), vyjíždka za prací (SLDB) – bilance „pracovního trhu“, charakteristiky podnikatelské aktivity.
- Národnostní struktura není podstatná – data pro demograficky nejvíce odlišné etnikum Romů neexistují, národnost je v SLDB deklaratorním údajem.
- Rodáci - osoby narozené ve stejné obci – ukazuje míru stability populace.
- Podíl jednočlenných domácností (koreluje s věkovou strukturou – více vdov kvůli nižší naději dožití u mužů, nároky na sociální péči; ve městech i fenomén mladých „singles“).
- Sociálně negativní jevy (neúplné rodiny se závislými dětmi, potratovost, rozvodovost, kriminalita, lokality sociální exkluze – eviduje je MPSV).
- Podíl dětí narozených mimo manželství roste, ale interpretace tohoto jevu je složitá.
- **Vybavenost obcí (sídla) občanskou vybaveností** – školství, zdravotnictví; sociální péče, pošty, policejní služebny, kultura a sport, maloobchod (rychlouobrátkové zboží).
- Volební účast, spolková aktivita, úroveň samospráv, dobrovolné svazky obcí – „měkká“ data o image obcí.

Souhrnné hodnocení sociálního pilíře:

- Existují sofistikované metody – např. shluková analýza.
- Metoda expertního vážení významu ukazatelů a následného **bodování** (známkování) konkrétních hodnot – použití je popsáno např. v publikaci ČSÚ „Regionální rozdíly v demografickém, sociálním a ekonomickém vývoji Pardubického kraje v letech 2000 až 2005“,

kapitola 4 – Syntetické hodnocení regionálních rozdílů (pro hodnocení obvodů ORP v rámci kraje).

- Na úrovni obcí v rámci ORP lze doporučit spíše jednoduché bodovací tabulky a typologie obcí.
- Příliš nedoporučuji tvorbu tzv. **kompozitních** (složených) ukazatelů, které kombinují několik základních ukazatelů, případně jako vážený průměr – těžko se interpretují jejich změny v čase (triviálními příklady jsou index stáří, index ekonomického zatížení, index vzdělanosti, index rozdrobenosti sídelní struktury aj.).
- Doporučuji vytypovat **klíčové** (monitorovací) **indikátory** (pro sídla, obce, ORP) a ty průběžně sledovat, například:
 - počet obyvatel, přirozená a migrační měna;
 - % obyvatel v základních věkových skupinách 0 – 14, 15 – 64, 65+;
 - % obyv. ve věku 15+ se středo- a vysokoškolským vzděláním;
 - % ekonomicky aktivních v primárním sektoru;
 - relativní počet zaměstnavatelů a samostatně činných (podle RES);
 - % vyjíždějících denně za prací;
 - % neúplných domácností se závislými dětmi; % jednočlenných domácností;
 - % neobydlených bytů sloužících rekreaci;
 - počet dokončených bytů (podle typu budovy);
 - dopravní obslužnost – např. počet spojů (párů) veřejné dopravy do sídla ORP ve všední den – bez přestupu / s 1 přestupem;
 - počet míst v základních školách, přítomnost (počet) samostatných ordinací praktických lékařů (4 typy) a lékáren; počet míst v zařízeních sociální péče.

Pro hodnocení ukazatelů nejsou **obecné normativy**, je nutno zejména:

- Zhodnotit trend vývoje klíčových ukazatelů, zejména počtu obyvatelstva a jeho věkové skladby.
- Porovnat charakter souborů dalších doplňkových ukazatelů (střední hodnoty a variabilitu – zejména odlehle hodnoty jednotlivých obcí či sídel), pokud možno ve vývoji, porovnat je se souborem ostatních obvodů ORP a s krajem nebo ČR.
- Formulovat závěry o regionální i lokální variabilitě ukazatelů sociálního pilíře (sociální soudržnost v obci i mezi obcemi či mikroregiony navzájem – nejvýraznější rozdíly a odchylné trendy).

- Sociologové popisují „začarovaný kruh“ formování vnitřních periferií: úpadek pracovních příležitostí, vysoký podíl zaměstnanosti v zemědělství, vysoká vyjížďka za prací, úbytek počtu obyvatel, stárnutí populace, omezování spojů veřejné dopravy, zhoršování vybavení infrastrukturou, ztížení provozu domácností a sociální exkluze, úbytek počtu obyvatel ...
- Formulace hlavních závěrů formou tabulky SWOT pro populační vývoj a pro bydlení.
- Silnou stránkou může být i stabilita.
- Hrozby a příležitosti (= vnější vlivy) – např. pozice sídla v systému osídlení, rozvoj infrastruktury, úspěšnost čerpání fondů EU, geopolitická situace a zahraniční migrace, ...).

Příklady pro rozbor udržitelného rozvoje území z hlediska sociálního (a ekonomického) pilíře:

Limity

- nedostatek pracovních příležitostí nebo naopak pracovních sil,
- neúměrná vyjížďka za prací,
- nedostatky v dostupnosti a kapacitách veřejné infrastruktury (zejména občanského vybavení),
- nedostatek rozvojových ploch pro bydlení, výrobu ...,

- málo finančních zdrojů, nezájem investorů, nízká vzdělanost (slabý lidský potenciál).

Hodnoty

- stabilita populačního vývoje, pracovního trhu ...,
- příznivá diverzita bydlení,
- kvalita lidského potenciálu,
- nízká úroveň sociálně negativních jevů,
- příznivý image obce / regionu, nadprůměrná úroveň komunitního života.

Záměry

- výstavba bytů,
- výstavba (rušení) občanské / technické infrastruktury.

Určení problémů k řešení v ÚPD (hlavní smysl)

rozvoj bydlení, práce, sociální infrastruktury – zlepšení proporcí, diverzity, předcházení vzniku sociálně vyloučených komunit, regenerace brown-fieldů ...

*RNDr. Jiří Jedlička
Oddělení veřejných databází
a regionálních analýz
Český statistický úřad*

